

Original scientific paper

UDC 910.26:929 (292.464) „01“
<https://doi.org/10.2298/GSGD1802083G>

Received: November 30, 2018.

Corrected: December 16, 2018.

Accepted: December 25, 2018.

Mirko Grčić*

* University of Belgrade, Faculty of Geography, Serbia

THE BALKANS ON THE GEOGRAPHICAL MAPS OF CLAUDIUS PTOLEMY

Abstract: The paper deals with the historical-geographical analysis of Ptolemy's maps known as Table V and Table IX. The maps were found in the "Urbinas Manuscript" of Ptolemy's work "Geography", which originated in the first half of the 2nd century AD, so it is accepted that the maps are from that period also. On the Fifth Map the western part of the Balkan Peninsula was presented, and on the Ninth Map the area of the eastern part of the Balkan Peninsula, in the pre-Roman and early Roman era. On maps and in the text, which serves as an explanation of the maps, there are plenty of data from topography and ethnography, and astronomical positions for more places. The data on the maps are not always consistent with the information in the text. Although there are also false geographical representations, these maps were ahead of their time in terms of cartographic methodology, geographical precision and toponymy. For over a millennium, this Ptolemy's work was lost and unknown in Europe, and when it was found in the 15th century, it significantly affected the Renaissance of geography and cartography, and the Renaissance of scientific thought in general. In this paper, the author deals with features and content analysis and identification of toponyms that have been presented on these maps, which have been aged more than two thousand years.

Key words: Ptolemy, geography, toponomistics, historical geography, Balkan Peninsula, Roman Empire

---

¹ mirko@gef.bg.ac.rs (corresponding author)

Introduction

Claudia Ptolemy (Ptolemaeus Claudius, Greek Πτολεμαῖος, about 90 - about 168 AD), a great astronomer and geographer, was born in Ptolemaida (Egypt), 70 years after the death of the great geographer Strabon. His most important works are *Almagest* and *Geographike Hyphegesis* (Geographical Guide). The work of *Geographics Hypegesis* is the synthesis of the geographical knowledge of eight books, which contains about 8,000 places with latitude and longitude data (names of places, rivers, islands and nations), with a brief description of individual territorial units. In that part were enclosed maps of his known world and countries, which were reconstructed, based on data on latitude and longitude of the place. For his astronomical knowledge and cartographic projection Eratosthenes and Hipparchus are credited, and for the geographical knowledge Marinus of Tyre (Phoenicia, about 80 - 130 AD) who used Eratosthenes's work. Ptolemy's "Geography" is essentially the same as Eratosthenes's work which was lost, only it was supplemented and corrected, sometimes and wrongly, by Hipparchus and Marinus of Tyre. Ptolemy was a slightly younger contemporary of Marinus of Tyre. Ptolemy, according to the material collected by Marinus, has compiled a geographical map of the world, and accepted with some corrections the Eratosthenes's system of dividing the cartographic network into degrees and Marin's draft of the land and sea layout, and on the basis of maritime and land itineraries captured rivers, mountains, cities and peoples. On the basis of this map he compiled the text in which he indicated the geographical latitude and longitude of all places. Thus, Ptolemy's work was created in eight books with one map of the world (ecumena) and 26 regional maps. This work was experienced by a large number of translations and was one of the most important books in the Renaissance period (A List of Editions ..., 1886). One copy from the year of 1525 is kept at the Franciscan Monastery on the island of Hvar (Vukušić, 2007).

At the end of the nineteenth century, while examining the Vatican manuscript Urbinas 82, Luka Jelić found that the data on Ptolemy's maps, except the border of the provinces, were not of his time, but the Eratosthenes, which was corrected and supplemented by Marinus of Tyre (Jelić, 1898). Ptolemy often misidentified the names and positions of the settlements on the maps. The cities are marked with rectangular signs and some by vignettes of castrum. References regarding the identification and placement of certain toponyms that appear on the Ptolemy's maps of the Balkans are very extensive, and some of the issues are unconstitutional. The most famous authors are: Müller (1888), Jelić (1898), Novak (1918), Šišić (1927), Sindik (1930, 1931), Garašanin, D. & M. (1951), Mirković (1968), Nikolić (1979), Cermanović-Kuzmanović (1975), Tomović (1991), Mišić (2000), Kozličić (1990), Suić (2003), Papazoglu (2007), Ferjančić (2002) and many others. Ptolemy's text and map in some cases do not match, but it is considered to be a more relevant map, because Ptolemy compiled the text based on the Marinus map. Without going into extensive discussions, the Ptolemy's maps will be briefly present.

The Roman edition of Ptolemy's "Geography" was printed by Conrad Sweynheim (Sweynheim), who was an associate of Gutenberg in Mainz and then in 1464-5, in partnership with another German emigrant, Arnold Pannartz, launched the first printing press in Italy. In the Roman edition of the Urbinas Manuscript (*Urbinas 82*), from 1478 and 1490, there are the *Fifth and Ninth Tables of Europe (tabula quinta et nona)*, which for the first time show the complete geographical picture of the Balkan Peninsula. At the

first are the western and central parts, and on the other eastern and southern parts of the Balkan Peninsula. The maps contain a relatively small number of hydrographic and orographic elements and a greater number of administrative areas, tribes and settlements, which have already been identified by historians and geographers (Škrivanić, 1971; Cermanović-Kuzmanović, 1975; Бешвлиев, 1979; Kozličić, 1990; Marković, 2004. and many others).

There are plenty of data from topography and ethnography, as well as astronomical positions for more places on maps and in the text (explanations on the map). These are, as the other special maps, made by Ptolemy himself. Beside the copy of the Fifth Map of Europe (Table V), attached to the "Urbinas Manuscript" of Ptolemy's "*Geography*", published in the Atlas of the Serbian Geographical Society (Sindik, 1931), will be used copies of maps from the so-called the Roman edition of this book from 1460 (Nordenskiöld, 1889), as well as the texts of this book (Stevenson, 1991). At this point author cannot deal with determining the differences in geographical names in the text of Ptolemy's "*Geography*" and on the attached maps, as well as the difference between the Greek original and the Latin translation, or between different translations. A careful reader will notice differences that are not so large as to be difficult to read and identify toponyms. For example, in Latin translation names change shape, so the voice "U" is written as "V".

Methodological approach

It is clear that the contents of the maps were historically changed and adapted to the needs and purposes due to technical, social, political, economic, cultural and ideological factors (Gašperič, 2007; Grčić, 2014). Maps in the past, as today, were not ideologically "neutral" and scientifically "objective". Symbolic representations of the world, other regions, cities and peoples have reflected in the maps (Grčić & Grčić, 2012). For science in its present understanding there were no material-technical and social assumptions, no psychological and intellectual foundations. Therefore, ancient and medieval cartographic performances should be considered in the context of the specifics of the former cultural and scientific paradigm, and not on the basis of modern criteria of science (Jones, ed., 2010). They always have their own social context, as a means of social control and an instrument of military-political and ideological power. Maps played an important role in the formation and propagation of the geopolitical image of individual regions (Grčić et al., 2014). The map context can be deconstructed by analyzing the "hidden rules of cartographic discourse", such as the application of "sublimated geometry", the silencing of unwanted content, the emphasis on the hierarchy of certain symbols (Harley, 1992; Grčić, 2001; Vuolteenaho & Berg, 2009; Vuolteenaho & Ainala, 2010).

Ptolemy's maps were more advanced and more precise than later medieval maps. On Ptolemy's maps are not primarily presented the "sublimated geometry" of representation and symmetry, as was the case on medieval maps, for example *mappae mundi* map, but the coordinate network and map size. Ptolemy's maps do not have that "omphalos syndrome" (Greek omphalos - the navel, or the center), which have medieval monasteries of the world of circular forms, and emphasize the centers of religion or ideology in the context of which they were made (for example Jerusalem, Mecca and similarly). However, the subconscious "sublimated geometry" is reflected in its cartographic projection, which has influenced the exaggeration of the proportions of individual

regions at the expense of reducing others. Disruptive presentation of content was often disabled proper deployment of some objects toward others. The deliberate silencing of undesirable contents, as well as the use of old toponyms that are not actual, was the result of not only ignorance of geographic facts, but also geopolitical interests. Content hierarchy is achieved by the size, type and hierarchy of the symbols and letters, the line thickness, the type of shading. Ptolemy's maps do not have decorative symbols such as cartouches, vignettes, coats of arms, mythological creatures, and so on, which have maps from the Middle Ages and the Renaissance (Grčić, 2017).

Ptolemy proceeds from the assumption that the facts speak for themselves. It looks like it is. But the essence is reduced to how they are selected, what are the criteria of their representation and generalization (Winter, 1953; Berggren & Jones, 2000). The author of the map does not reveal it. Through the map, the author expresses his ideas about geographic reality. The subjective presentation of the author is mostly expressed in the generalization of the map. The reader should know that the maps are not reality; they are constructions of reality, which can be placed in the appropriate social context of their time. "Maps are like books; they represent two perceptions - the individual opinion of the author (cartographer) and the wider cultural values in a particular society and time" (Fürst & Bjeliš, 2007). The reader needs to "deconstruct" the map context and to decode its hidden messages. A reader who knows how to read the map will find many interesting facts on it from the author's thoughts. Therefore, every map, including Ptolemy's maps, should be viewed not only as "images" but rather as text and context. Map in principle is not just an inventory but also a description of the space. It depicts not only the territory in a certain period of time, but above all the perceptions, knowledge and prejudices of their authors, which are socially conditioned and connected with the state of things such as with the ideological goal of the author or society. It is therefore not surprising that the maps in ancient times, as today, have been used for propaganda purposes (Ćirković, 1991; Boria, 2008).

This means that the map is not simply positivism, a totally exact picture of the world. From the perspective of traditional positivistic science, each map presents the actual state of geographic reality, within current cartographic techniques and instruments. Postmodern authors relativize positivistic science and objectivity of maps as text, thinking about them in the context of socially-conditioned performances, or perceptions (Barber & Harper, 2010). Maps are not just certain graphic representations of geographic reality, but are "social constructions of the world depicted through the medium of cartography" (Harley, 2001). Therefore, each map, including Ptolemy's, can be considered in three contexts: 1. Cartographic context (in terms of accuracy - its degree of correspondence with topographic knowledge), 2. Context of other maps, 3. Context of society (social, political, and cultural conditionality). This means that Ptolemy's maps should be observed in accordance with the time, place and cultural context in which they originated.

Mathematical-geographic elements

Cartographic network and size. Ptolemy's maps have frames where the latitude and longitude values are indicated. An initial or zero meridian passes through the Azores. Due to the incorrectly resolved longitude problem, there was deformation of surfaces and angles. The Mediterranean Sea is shown too elongated. The real distance from Gibraltar

to the Syrian coast is 42°, and on Ptolemy's maps 63½°, for a full 20° more. According to Sindik (1930), on Portulanus maps (maritime maps), on the contrary, the Mediterranean Sea is elongated only for ¾°. This mistake was repeated for a long time by Ptolemy's successors. Due to the shifted longitudinal axis of the Adriatic Sea, the eastern coast has gained a new direction and is not in a correct relation to the Aegean coast, and there are differences in Ptolemy's coordinates text - map (Kozličić, 1990). Outside the frames, the numbers of climates and notes of the longest days in certain areas, in accordance with the values indicated in the table in the book, and the size of the some maps expressed in miles. The climates did not represent climatic zones, but the wide belts, which stretched east-west and were limited by parallels. Ptolemy lists 38 climates in "Almagest" and 21 climates in "Geography". Their arrangement is determined by the length of the longest day for each of them.

Physical-geographical elements

The indented coastlines on Ptolemy's maps are shown schematically. Thus, on the Dalmatian coast, a non-existent peninsula is drawn east of the river *Tedanius* (perhaps Zrmanja); the second peninsula is between Zadar and Skradin, through which runs *Ticis* (Krka). Istria is incorrectly marked, and Pelješac is omitted. In the Adriatic "Gulf" (*Adrias kolpos*), only 8 islands are recorded. On the island of Apsorus two cities were marked: Crepsa, today's Cres and Apsorus, today's Osor. The cartographer obviously merged into one island of Cres, on which the city of the same name is located, and the island of Lošinj on which Osor is located. Also on the island of *Skardona* are the cities *Arba* - today's Rab and *Colentium* - today's Murter, which are today on separate islands. *Skardona* is probably a group name for several islands from Rab to Murter, which are shown as one island. It is less likely that this really was one island that sank and split into several smaller islands, due to an unrecognized cataclysm. To the south of this island is an unnamed island, and closer to the Apennine Peninsula, a group of four islands *Diomedee insulae* (today's islands of Tremiti). On the island of *Curicta*, today's Krk, there are two cities: *Fulfinium* and *Curicum*. Four larger islands are drawn: *Issa* (Vis), *Pharia*, today's Hvar, *Korkyra Melaina* (lat. *Corcyra Nigra*), today's Korčula, *Melitina* (Mljet, wrongly on the same latitude as the mouth of Drim). The bay in the top of the Adriatic Sea is marked as a cove in the bay (μυχὸς τοῦ κόλπου), probably the lagoon, where Venetia was later formed. In the Aegean Sea, was presented five islands and five bays, in the Marmara Sea (*Propontidis*) an island and three bays (Hellespont, Bosphorus and Thracian Bosphorus), and in the Black Sea (*Mare Ponticum*) showed four non-existent islands.

Mountain relief. Ptolemy has designated mountain groups or systems, and it is not correct to look at which individual mountain their names refer to. Mountains of the Balkan Peninsula are represented by a single mountain ridge, in the form of an unbroken series of shaded hummock, in perspective the light falls to the left. The Alps are designated as a series of hummocks in the west-east direction, called *Adulas mons*, *Poeninae Alpes* (Ποίβαι in the text *Geography*, II 12, 2), *Ocra mons*, *Caruanca mons* (Karavanke). At 37° lengths (Ptolemy) or north of *Alvona* (Labin), the mountain ridge is bifurcate - one branch goes north (*Cetius mons*, Vienna forest), and the second extends to the east up to 41° under the name *Albanus mons* (Albius mons - Big and Small Chapel), then changes direction in east-southeast and is called *Bebii montes* (Velebit and

Dinaric mountain group in Bosnia). At 44° degrees, it changes direction towards the southeast under the name *Scardonus mons* (a series of mountains from Kopaonik to Prokletije). Further to the south (*Table IX*), the mountain ridge continued under the name *Scardus mons* (Šarsko-Pindska group of mountains), which on 47° bends to the southwest, then to the south (the name from the root "skard-", "sharp, steep" as well as the word Scardon). One branch occupies the north-east direction and over the mountain *Orbelus mons* (unidentified mountain, probably Rila with Vitoš, from which the river *Strymon* - Struma springs) crosses into the long chain *Haemus mons* (today's mountain Balkan), which extends all the way to the Black Sea (Spiridonov, 1980). From mountain *Orbelus mons* is diverged a mountain ridge (probably the Osogovska and Maleševska mountains with Belasica) in the direction of the Orphan Bay (*Sinus Edonicus*). East of this branch stands the *Rhodope mons* (Rodopi), east-west direction. A particular mountain chain is *Karpatus mons* (Carpathian Mountains), but it is incorrectly shown. *Central mountain ridge (Haemus Mons)* appears on the maps until the 1940s, when Ami Boué definitively found that central mountain ridge was mistaken, and then Jovan Cvijić established the geotectonic structure of the Balkan Peninsula. Nevertheless, Ptolemy showed the most important mountain systems and breeds on the Balkan Peninsula.

Hydrography. The appearances of Ptolemy's maps lead to a reversal in the presentation of hydrographic characteristics (Sindik, 1930). In technical terms, the rivers are represented by three parallel lines. There are believes that hydrography is "the weakest point of Ptolemy's geography" (Mišić, 2000), although it can be said that rivers flowing west-east are far more accurately represented than in the north-south direction (Cermanović-Kuzmanović, 1975). It is interesting that no lakes have been drawn on Ptolemy's maps (Sindik, 1930).

So, only large rivers are drawn, often with the wrong springs, squares. Confluences of the rivers are often misrepresented. For example, the lower Sava stream, from the confluence of Bosut, flows right to the east, so that *Sirmium* (Sremska Mitrovica) remains further north of Sava, and the *Bassiana* (Petrovci) lay almost on the river, and today it is about 20 km north of it. That is why the confluence of the Drina River in Sava River is irregular in relation to the present day confluence, and the area of Mačva is much reduced. The Morava River (*Moschius*) flows into the Danube River at settlement Ritopek. The mouth of the river *Drilon* (Drim) corresponds to the mouth of river Bojana. *Danubius* (Danube) is shown as the dominant river, but with irregular gorges and the confluences of its tributaries. The names of all six mouths in the Danube Delta are written. The left tributaries, which originate in the *Karpatus mons*, are as follows: *Tibiskos* (Tamiš, has the opinion that it is river Tisa, but the mouth corresponds to the Tamiš) and to the east in Dacia are: *Rhabosus*, *Aluta* and *Hierasus*. The right tributaries are: *Likios* and *Aenos* originating in the Alps and separating the regions *Raetia*, *Vindelicia* and *Noricum*; the Arabon River dividing the provinces of *Pannonia Superior* and *Pannonia Inferior*; the river *Daros et Savarias* (river Drava with Mura), originating from the *Cetius mons*, flows west-east, making it a common tributary without a name; river *Saus fl.* (Sava), springs from *Cetius mons*, runs east, and receives only one right tributary *Drinus* (Drina River) very close to mouth of the Danube (which is wrong). River Bosna (*Bathinus*) is not drawn. On the east is *Moschius fl.* (*Moshios*, the ancient name *Margum*, Velika Morava). It springs from the mountains *Scardonius mons*, which is a hydrographic node between the Danube, Adriatic and Aegean basins. On the east the Danube receives only the river *Ciabros fl.*, which separates Upper and Lower Moesia

(*Mysia Superior* and *Mysia Inferior*, according to Ptolemy), which is considered, though not sure, that is today's small river of Cibrica. The Moesia was divided into Upper and Lower at 86 AD.

The basin of Adriatic Sea (Greek - *Adrias kolpos*, Latin - *Sinus Hadriaticus*), which is shown as the Bay of Ionian Sea (*Ionium Mare*), keep the rivers: *Oinos* for which believes that is today's river Rječina with the Bay of Bakar, *Tedanius* (Zrmanja), *Ticis* (Krka), *Narbon* (Neretva), and *Drilon* (Drim), as well as *Sinus Risciniscus* (Risanj Bay; Boka Kotorska). The difference in the position of these rivers originates from the wrongly enlarged longitudinal axis of the Mediterranean Sea. The eastern coast of the Adriatic Sea and the islands has a lot of deviations from the current state, which is not only the result of cartographic errors, but also the sinking of the coastal part of the past two millennia, which was in 279 BC reached cataclysmic conditions. According to Jelić (1898), the island of Skardona (Rab-Murter) was due to sinking crashed into several islands, and the mouth of the river Zrmanja (*Tedanius*) was turned into a sea bay, while the remains of the city of Cisse (?) near Rovinj found below the sea depth of 26 m. Ruins at the bottom of the sea also exist in Biograd na Moru, Zadar and Starigrad (*Ortopula*). The coastal hinterland rallied successively, so the rivers deepened their canyons and the Mostar Lake disappeared.

The Aegean Sea Basin (*Mare Aegevm*) keep the rivers *Erigon* (*Erigonon*, Black River) and *Axius* (*Axion*, Vardar), which originate from the *Scardius mons* and flow into the Bay *Sinus Thermaicus* (northwest corner of the Aegean). Farther north from the mouths of the mentioned rivers, flows an unnamed river, and it springs from that slope, which separated from the central mountain ridge, to the southeast and east. From the same slope, but somewhat eastern flows *Chabrius fl.* on the western part of Chalcidice (Halkidiki) and flows into *Sinus Thermaicus*. Further to the east are described the rivers *Strimon* (Struma), *Nesus* (Mesta), *Abrus* (Ἐβρος in the text of Geography, II, 16, 2), today's river Marica and *Nigra* (Μέλανος in the text of Geography, II 16, 2) today's river Ergene. The basin of the Marble Sea (*Propontidis*, Propontis, between Hellespont and Bosphorus) keep three rivers - *Arzus*, *Athtra* and *Bathynius*, which are presented much larger.

The Black Sea Basin (*Mare Ponticum*, *Pontus Evxinvm*) has *Danubius* (Danube), which has a delta bay of six ruffians, *Panysus* (Kamchiya), *Tyras* (Dniester) and *Axiaces* (probably South Bug). In the ancient times, the Greeks called the Black Sea the *Pontos Euxeinos* ("hospitable sea").

Anthropogeographical elements

Provinces and nations. The provinces, nations, and toponyms listed in Ptolemy's *Geography* are much older than the time when Ptolemy and Marinus of Tyre lived. Ptolemy used the work of Marinus of Tyre as his main source, and Marinus was used the work of the Alexandrian geographer Eratosthenes (296-176 BC), so that ethnographic and topographic data are mostly from the pre-Roman era. Therefore, on his maps, there are no road directions, intersections and strategic locations, which were later marked on the Konrad Peutinger's map-itinerary (Grčić et al., 2017; Grčić, 2017; Grčić & Grčić, 2018). Topography and ethnography date from the second half of the third century BC to

the first half of the second century AD. Only the political borders of Dalmatia are from the Ptolemy's era.

On Ptolemy's maps V and IX, the following provinces were marked: in the transalpic area *Retia*, *Vindelicia* and *Noricum*; in the Pannonia area *Pannonia Superior* and *Pannonia Inferior*; in the eastern Adriatic area are *Dalmatia* and *Illyris seu Liburnia*, which means *Illyria* or (ie) *Liburnia*. *Dacia* is spacious between the Carpathians and the Danube; between the Danube and the central mountain ridge were *Dardania*, *Mysia Superior* and *Mysia Inferior*; *Macedonia* and *Thracia* are marked between central mountain ridge and Aegean Sea. The borders between them are mainly rivers or mountainous. The name Ἰαζύγων Μεταναστώων θέσις in literary translation from Greek means "the area of transmigration of the Iazyges" and is located outside the borders of the Roman Empire. The Romans began to conquer the Illyria region of the Balkan Peninsula and turn it gradually into its protectorate in the 3rd century BC. Ptolemy did not register changes in Illyricum in the second half of the 1st century BC and in the 1st century AD. The province of Illyria was founded in 11 BC, although this term is mentioned a bit earlier (Papazoglu, 2007, p. 263). The province spread wars against the Pannonian tribes to the north, and then it was divided at the end of 8 or at the beginning of the 9 AD on Upper Illyria (*Illyricum Superius*), later Dalmatia, and Lower Illyria (*Illyricum Inferius*), later Pannonia (Alföldy, 1965). Liburnia was part of the province of Illyria, under the Senate and then under imperial administration through the legacy of the provincial governor. During the Delmat-pannonian uprising from 6 to 9 year, a Liburnia-japod prefecture was formed as a military-administrative area. After the collapse of the uprising Dalmatia was divided into three judicial areas, three convents. The northernmost convent - Liburnian based in Skardona (Skardin), inherited the territory of the former Liburnia-japod prefecture. Convent was abolished in 212. The other two Conventions were Salonika, headquartered in Salona and Naronitian with headquarters in Narona (Alföldy, 1965; Wilkes, 1969; Suić, 1976; Čače, 1989; Starac, 2000; Turković, 2014).

During the greater part of the 1st century, the Moesia was unique. Ptolemy presented it already divided into two parts. The Province of Moesia was divided in 86 AD on Upper and Lower Moesia, and the border was river *Ciabrus fl.* (already mentioned river Cibrica in today's northwestern Bulgaria).

According to Ptolemy, Thrace in the Hellenistic epoch was divided into 14 strategies (Ptol., Geogr., III, 11, 6). They existed even before the Roman authorities, when Thrace was still the kingdom, and the Romans retained them when they founded the province of Thrace in 46 AD. They were abolished in the time of the Roman Emperor Hadrian, in the first half of the 2nd century. Ptolemy (Ptol., Geogr., III, 11, 6; cfr. Kacarov, Dečev, 1949) marked on the map, from the south side of the mountain Hemus, the following strategies: *Dantheletica*, *Sardica*, *Vsdicesica* and *Selletica*, and further to the southeast of *Samaica*, *Sapaica*, *Caenica* and *Vrbana*. The name of the Province of Thrace (*Thracia*) is inscribed in that area. West of it is Macedonia, and the north-west Upper Moesia. After the Ptolemy's era followed new administrative-territorial changes and reorientations of the political map of the Balkans, but their consideration goes beyond this topic.

Ptolemy presented the layout of the Illyrian tribes in Dalmatia and Liburnia. There are many disagreements about their location in the literature. Many have disappeared

without a trace in the depths of centuries, and some have left their names in toponyms. There are some differences in the name of the tribe in the text and on the map. It is interesting that Ptolemy did not record the tribe Daezitiates (*Daesitiates*), which lived between the Drina and Bosna rivers, known for Baton's uprising (6-9 AD), which means that he used older sources. In the fifth paragraph of Chapter 16 of the second book of Ptolemy's "Geography," are listed the tribes in Liburnia and Dalmatia whose location and some names do not agree with the map.

In Liburnia are indicated in the text and marked on the map the following tribes (Jelić, 1898; Županić, 1924; Cermanović-Kuzmanović, 1975; Papazoglu, 2007):

- *Japods* (Celtic-Illyrian mixture, inhabited the areas between the river Raša in the west and Vrbas River in the east, rivers Sava and Kupa in the north and Zrmanja River in the south);
- *Mazaei* (in Ptolemy's text Μαζαῖοι. In today's history it is commonly known as *Maezei* or *Maezaei*. They were originally Pannonians, inhabited by the Peripanone space east of Vrbas River);
- *Adriopi* (Deriopi, between Zrmanja and Krka);
- *Deria* (inhabited by the karst fields to the left of the river Krka, it is assumed that their city Adrise corresponds to today's Drniš);
- *Dindari* (they lived in the area of the Dinara Mountain, which would mean "Dinarians");
- *Dicioni* (originating from the Pannonians, lived around the upper streams of the Krka, Una and Unca, around the city of Salviatus, today's Grahovo);
- *Kerauni* (in northeastern Bosnia, they had the mines around Kreševo and Fojnica).

In the province of Dalmatia are indicated in the text and marked on the map the following tribes (Jelić, 1898; Županić, 1924; Cermanović-Kuzmanović, 1975; Papazoglu, 2007):

- *Daorsi* (the older name Autariates, lived between the rivers Tara and Ibar);
- *Komeni* are probably from settlement Hum (Jelić, 1898). Pliny Elderly (*Naturalis historiae*) calls them *Melcomani*, and Apian (Illyrike,16) Μερομῆννοι;
- *Vardiaei* or *Ardiae* (between rivers Neretva and Cetina);
- *Narensi* (around the mouth of the river Narbon, or Neretva, Neretljani);
- *Sardiotes* (in the basin of Upper Vrbas);
- *Sikulotes* - according to Ptolemy's Urbinas text, Sikulotes lived between the river Neretva in Herzegovina and Dokleat in today's and Montenegro, and according to the Urbinas map, which is more authentic than the text, they inhabited the Hiley peninsula between Trogir and Cetina in today's northern Dalmatia. Pliny (III, 143) includes Sikulotes in the Naron convent, while Luka Jelić considers, based on the archeological findings, that they had to be placed in the Solinsko coastline, around Sikun or Sikuli (Biaći, between Trogir and Solin), from Bosoljina to Solin and Stobreč (Jelić, 1898, pp. 553).
- *Dokleatai* (around the city of Doclea, Dukljani);
- *Piruste* (text and map denote them between Dokleat and Drina River, in northern Montenegro, while some researchers place them in northern Albania, and others based on the name of the city of Perast in Boka Kotorska and eastern Herzegovina);

- *Skirton* - they got their name probably by the Skardon Mountain, today's Šar Mountain. According to them was named the city of Skodra, today's Skadar. Pliny (III, 143) counts the Naron convent, but this term cannot refer to one of the already mentioned three conventions to which Dalmatia was divided (Skradin, Solin and Naron), but earlier, after 78 BC, when the Romans held only southern Dalmatia, while the middle and northern one had not yet completely subjugated (Jelić, 1898).

In the province of Upper Moesia, Ptolemy marked the Thracian tribe *Mysi*, also known as *Moesi* - Mezi, after which the province of Moesia was named, although they actually entered the composition of Lower Moesia (Cermanović-Kuzmanović, 1975). *Tricornienses* - Trihorniani, are named after the settlement Tricornium (today's Ritopek). Ptolemy wrongly located this site at the mouth of the *Moschius* (Morava) where otherwise was *Margum* (Cermanović-Kuzmanović, 1975). According to Mirković (1968) Trihorniani are a mixed Celtic-Thracian tribe. *Picenses* - the Picents lived around the *Pincus* River (today's Pek).

In Lower Moesia, along the Danube downstream from the border river *Ciabrus*, Ptolemy on Tables IX marked a number of small tribes of vague origin - the Thracian, Dacia, Germanic and Scythian, such as: *Demensii* (Ptolemy's *Demensii*), *Triballi*, *Piarsensii*, *Crybyzi*, *Tensii*, *Troglodyte* and near the mouth of the Danube, *Sylensii*. In the Delta of the Danube are marked *Pevcini*, in today's Moldova *Britolage* and east of *Dniester Arpii*.

Numerous tribal names indicate that in the Upper and Lower Moesia, besides Illyrian, there were still Celtic and Thracian tribes. Particularly interesting is the question of ethnic belonging to the Tribal. This is obviously a common name for the group of tribes. Ancient writers left little data on the Tribal as a distinct nation and its ethnicity. Exceptions are, "on the one hand, Strabon (Θρακην δὲ Τριβαλλοί), who explicitly includes the Tribal among the Thracians, and on the other hand, Stefan Byzantine, who says that the Illyrian tribe (Τριβαλλοί ἔθνος Ἰλλυρικόν)". The impression is that the Tribal "represented a special, not only a political, but also an ethnic group, located between Illyrians and Thracian" (Papazoglu, 2007, 54-55).

Between the upper flows of the river Strimon and Nesus in Thrace, we read *Maedica* - a strategy in the territory of the Thracian tribe Meda (*Maedi*). Next to that is the Southeast strategy *Drosica* - tribal territory of Odrisae, and northeast, at the foot of Mount Hemus is *Bessica* - a strategy on the tribal territory of Besa. According to Ptolemy's map, it can be concluded that in today's Srem region lived *Scordisci*, a Celtic tribe which founded *Singidocium* (*Singidunum*, Belgrade). The Roman writer Pliny (Nat. Hist., III, 28) states that the Claudius mountain (*Mons Claudius* - as they were called Slavonic mountains in ancient sources) divides Tauris and Scordis mountains.

Network of settlements. Ptolemy's maps were an important source for identifying topographical issues at the beginning of modern researching of antique, but a significant number of unidentified cities appeared. On Map V in the Urbinas Manuscript, Ptolemy marked the toponym *Serbinon* (*Serbinum*) in *Pannonia Inferior*, whose origin and significance caused numerous polemics and controversies. Also, the city of *Sidrona* was not placed (phonetically sounds almost the same as the name *Stridon*), which is the birthplace of the Holy Jerome, so today there are more cities on the ground of Bosnia, Croatia and Slovenia which pretend to inherit it. Also, the Roman name *Singidun(um)*,

today's Belgrade, was the subject of scientific discussions. The prevailing opinion was that *Singidunum* received the name of the Celtic tribe Singi ("Sing city") (Papazoglu, 2007, 228). In some respects, the Celtic city of Singidunum existed near Vinča, somewhat downstream than the Roman *Singidunum* (Marić, 1951). Gavela considers that according to Ptolemy, *Singidunum* was not very close to confluence of the river Sava in the Danube, but more east, at the site "White Rocks" near Višnjica (Gavela, 1955). Papazoglu states that Ptolemy knows only one, the Roman Singidunum (Papazoglu, 2007). It can also be polemic about the origin of the name Danubius (Danube), whether it is Celtic or Thracian origin, while the Greek name for this river is Istros.

Ptolemy recorded a large number of Greek cities whose names were lost in the Roman era, but on the other hand, he did not record many Roman cities that existed in his time, which he could find on Roman itineraries, for example: *Romula*, *Quadrata*, *Ad Fines*, *Castra*, *Leusaba*, *Tilurium*, *Billubium*, *In monte Bulsinio*, *Bigeste*, *Bistue Vetus*, *Bistue Nova*, *Stanecli*, *Argentaria* and many others (Jelić, 1898). In Table V, the names of cities are framed by vignettes in the form of a wall of fortifications with teeth on the top, and some also have three symmetrical quadruple towers (for example, the already mentioned Sidron). At the bottom of each vignette is a dotted point marking the location of the city. In the Roman edition of 1490, cities were marked with circles without a vignette.

Table V shows the most of the Western Balkans. From the Gulf of Trieste to **Istria** is represented the river *Formion* (Rižana) and the cities of *Tergeston* (Trieste), *Parention* (Poreč), *Pola* (Pula), *Nesakton* (Vizaće), *Poukinon* (unidentified city), *Pikoventon* (Buzet) (see Ptol. Geogr. III, 1, 23; Kladnik, Pipan, 2008). In **Liburnia**, cities were recorded: *Alvona* (Labin), *Flanona* (Plomin), *Tarsatica* (Trsat near Rijeka), *Volcera* (Novi Vinodolski), *Senia* (Senj, was port and stronghold in Oktavian wars against Illyrian), *Lopsica* (Jablanac or St. George near Senj), *Ortopvla* (Stinica south of Senj), *Vetia* ie. *Vegia* (Karlobag), *Argyrvntum* (Starigrad - Paklenica), *Corinium* (Karin), *Enona* (Nin), *Iader* (Zadar), *Scardona* (Skradin, at the mouth of the river Krka). *Ardotium - Epidotion*, is marked on the map, but it is not listed in the text of Ptolemy's *Geography*, and refers to the locality of Kvarta near Perušić in Lika (Cermanović-Kuzmanović, 1975). There are three Liburnian islands, each in two cities: *Apsorus ins.* (Cres, with settlements *Apsorus* or Osor and *Creps* or Cres), *Cvricia ins.* (*Cvricus* or Krk and *Fulfinium* or Omišalj) and *Scardona ins.* which connect to one, the islands of Rab (with settlement *Arba*) and Murter (with settlement *Colentum*). In the hinterland of the Liburnian coast are marked cities: *Arvccia* (maybe *Arupium* from other sources, locality Vitalj near Otočac), *Ausancal* or *Ausancalio* (unsafe placement, maybe Lovinac near Gospić or village Medak near Gospić), *Varvaria* (Bribir), *Assesia* (Aseria, locality Podgradje near Benkovac), *Burnum* (Ivoševci), *Nedinum* (Nadin near Novigrad), *Adra* (Medviđa), *Ovporum* (Promona near Drniš). *Aravzone* or *Araucona* is a city of unsafe placement. Tomašek thinks that it is Šibenik (Tomashek W., PW RE sv II/I, 402, Cfr. Cermanović-Kuzmanović, 1975). Jelić believes that this could be the village of Raslina on the coast of the Prokljanski Bay, west of Skradin (Jelić, 1898), while Grga Novak assumes that it is Bribir (Novak, 1918). In regarding to place *Blan(d)ona*, has the opinion that it is Vrana or Trojograd near Vrana, and according to the calculations of M. Kozličić, this is Biograd na Moru. Missing one is *Civitas Pasini* (Pađene), the border city of Liburnia towards Japodes, mentioned by Pliny (III 140).

The city of *Adra* (on the Peutinger's map marked as *Hadra*) provokes various controversies of linguists, historians and geographers. Ilirol and linguist Mayer considers, based on the research of the Illyrian language, that *Adra* (*Hadra*) and *Sidron* are one and the same settlement (Mayer, 1957). Petar Skok also identifies *Adra* and *Sidron*, believing that this name was derived from Venetian oikons of *Adria* from which the name Adriatic Sea was created (Skok, 1971). The second group of authors considers that are two different cities (Cermanović-Kuzmanović, 1975, Suić, 1976), so *Adra* is today's village of *Medvidja* in *Bukovica*, on the road between *Klambeta* (*Obrovac*) and *Burnum* (*Ivoševci*). The others accept the location in *Medvidja*, but they maintain that *Adra* and *Sidrona* are one and the same settlement (Marković, 2002; 2004). According to Jelić (1898), *Sidron* was in today's *Strmica*, northeast of *Knin*. According to Ptolemy's map, it is obvious that are two settlements with different geographical coordinates, among which is the border river *Titius* (*Krka*).

In **Dalmatia** has to be mentioned the Greek colonies, which appear in the 4th century BC, as well as: *Issa* (*Vis*), *Pharia* (*Hvar*), *Corcyra Nigra* (*Korčula*). Also, the Greek origin is *Epidaurvs* (*Cavtat*) and the trade factories *Tragurion* (*Trogir*) and *Epetion* (*Epetium*, *Stobreč* near *Split*). In addition, the following cities were marked: *Sikvm* (*Siculi*, *Kastel Štafilić* near *Trogir*), *Salona* (*Solin*, the capital of the province of *Dalmatia*), *Peguntium* (*Pituntium*, *Podstrana* in the *Poljica* coastline), *Onevum* (*Omiš*), *Andecrium* (*Andetrium*, *Muč*, the last stronghold of *Desitian* at the time of *Baton's* uprising), *Aleta* (perhaps the village of *Tijarica* near *Trilj*), *Herona* (unplaced, maybe the village *Vranel* at the spring of river *Cetina*), *Aeqvum* (*Čitluk* near *Sinj*). From the island two are without settlement - *Corcyra Nigra* (*Korčula*) and *Melitina* (*Mljet*), and three with the same names: *Issa* (*Vis*), *Pharia* (*Stari grad* on the island of *Hvar*), *Tragvrium* (*Trogir*).

For some cities in parts of today's *Bosnia and Herzegovina*, which were belonging to the province of *Dalmatia*, the exact location remains unclear. It is assumed that *Salvia* is today's *Grahovo*, and that *Sidrona* is today's *Strmica* and that it is actually *Stridon* (or *Stridona*), the birthplace of the Holy *Jerome* (*Bulić*, 1920). Actually, on the *Grahovska Mountain* between *Strmica* and *Grahovo*, the inscription from 283-284 AD was found, about the marking of the boundary between *Salvia[t]ae* and *S[tr]ido[n]e[n]ses* (*Corpus Inscriptionum Latinarum III.*, 9860). The inscription was published in the *Bulletin of Dalmatia* (*Bull. Dalm.*, V., 136). Jelić (1898) thinks that *Sidrona*, or better said *Xidrona*, as records the corrected *Urbinas* text, the same like *Stridona*, which is known only on the former border between *Dalmatia* and *Pannonia*, or as *Jerome* himself „*Oppido Stridonis quod...Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit*“ (*Viri illustres* 135). Based on the coordinates given by Ptolemy for *Xidron* (43° 30', 44° 10'), Jelić concludes that this place was located west of *Grabski Rastel* near *Strmica*. "St. Jerome considered himself a genetic *Dalmatian* and *Stridon* lay on the *Dalmatian* border, in relation to *Salviae*, which belonged to the *Pannonians*, or to the *Diciona* (*Ditiones*) tribe. The above words of St. Jerome, refers to the former ethnographic border between the *Dalmatians* and the *Pannonians*"(Jelić, 1898).

There are also uncertain placements of toponyms *Delminium* (today's *Županjevac-Duvno*), *Saloniana* (unknown place in central *Dalmatia*) and *Endervm* (unplaced settlement in the upper *Neretva* basin). According to budgets of distance between cities, based on Ptolemy geographical coordinates, Jelić has concluded that the city of *Delmini*,

was placed it at a distance of 89 Roman miles east of Solin, 26 Roman miles east of Erona on Cetina springs, 70 Roman miles north of Narona, which means that it was located in Duvanjsko polje near Županjac (Jelić, 1898). It should be said that, there was an alliance of Illyrian tribes between rivers Krka and Neretva in the struggle against Roman conquerors. Probably, according to the site of the alliance, these tribes were called Delmati or Dalmati, followed by Dalmatia (Wilkes, 1995; Čače, 2003; Stallerts, 2009). The Romans, however, conquered and demolished Delmini in 155 AD, so that it was no longer mentioned. It is assumed that they changed their name to *Bistue vetus* ("The Old city - Stari grad"). Ptolemy marked *Delminium*, but not *Bistue vetus*. Under this other name is mentioned at the Peutinger Table (Jelić, 1898).

Ptolemy marked on the territory of today's Montenegro the cities of *Doclea* (Duklja, the seat of the Dokleat tribe, then the Roman municipium), *Chinna* (unknown place north of Doklea), *Risinus* and *Rizana* (Risan, the main fortress of Illyrians in Boka, drawn twice), *Acrvium* (unplaced site in the vicinity of Kotor), *Bulva* (Butua, Budva), *Ulcinium* (Ulcinj).

On the territory of today's Albania, are marked the cities of *Lissus* (Lješ) at the mouth of the river *Drilon* (Drim), *Termidava* (unplaced city at the confluence of the rivers Beli and Crni Drim). In some respects, it is Teranda near Suva Reka, northwest of Prizren, but according to position is closer to Kukeš. In the hinterland of Lješ there are *Epicaria* (unplaced, perhaps Puka) and *Eiminacium* (unplaced), and at the border to Upper Moesia and Dardania *Siparvntum* (unplaced).

In the province of **Pannonia Superior**, will be mentioned only cities in the southern part: *Potobium* (Ptuj, at the crossing over Drava), *Vinundria* (unknown, perhaps in Hungary), *Novidunum* (Drnovo near Krško in Slovenia), *Andavtonium* (Šćitarjevo near Zagreb), *Siscia* (Sisak), *Sisopa* (unknown), *Visontium* (unknown).

In the Province of **Pannonia Inferior** are the cities: *Morsona* (in the text of Ptolemy's Geography is Marsonia, today's Slavonski Brod), *Cibali(s)* (Vinkovci), *Tarsium* (maybe Rača at the river Sava pass), *Certissa* (maybe Štrbinci near Đakovo), *Basiana* (Donji Petrovci near Sremska Mitrovica), *Sallis* (Soljani near Vinkovci), *Cornacum* (Sotin, near Vukovar), *Sirmium* (Sremska Mitrovica). Along the river Drava are: *Berbis* (Podravski Podgajci downstream of Donji Miholjac), *Ivolum* (Juolum, Valpovo), *Magniana* (Donji Miholjac), *Mursella* (in Roman sources Mursa Minor, Petrijevc near Osijek), *Mursia Colonia* (Osijek). Along the right bank of the river Danube are: *Tevtoburgium* (Dalj, northern of Vukovar), *Acvmincum* (Stari Slankamen, in Srem), *Rittium* (Surduk, upstream from Zemun), *Taurvnum* (Zemun). *Serbinum* (drawn under the Greek name *Serbinon*) is an unidentified city on the southern edge of Pannonia, which some authors consider to be Roman *Servicium*, near today's Gradiška (Cermanović-Kuzmanović, 1975).

Table IX depicts Upper and Lower Moesia, Dardania and Thrace. In **Upper Moesia**, on the right side of the river Danube are marked cities that are mostly identified in our historiography: *Sigindocium* (Singidunum, Belgrade, drawn downstream from the mouth of the Sava River), *Tricornium* (Ritopek), *Viminacium* (near today's Kostolac), *Tanatis* (*Taliata*, Donji Milanovac), *Eteta* (*Egeta*, Brza Palanka), *Dorticum* (village Rakovica at the mouth of the Timok River), *Retiaria Mysorum* (*Ratiaria*, Arčar in Bulgaria). Further from Limes are: *Orrhea* (*Horreum Margi*, Čuprija), *Timacum*

(*Timacum Minus*, village Ravna near Knjaževac), *Vendenis* (*Vindenae*, village Glavnik between Podujevo and Pristina), *Velanis* (unknown).

In **Lower Moesia**, a series of cities are extended to the east. In **Dardania** there are only four cities: *Nessum* (Niš), *Vlpianum* (Gračanica near Lipljan), *Scupi* (Zlokućani near Skopje) and *Arribancium* (an unidentified city in Dardania near *Scupi* - Skoplje).

In **Thrace**, the larger cities were *Sardica* - Sofia, *Nicopolis* - Nikopol, *Hadrianopolis* - the Thracian name *Uscudama*, *Trimvntium* - Philipopolis, today's Plovdiv. It is not difficult to conclude that they were located at major intersections and in important military-strategic locations, although the map was not marked the roads (Бешевлиев, 1979). Some cities were located in the spa areas (*Tonzos* - Slivenska Spa, *Aquae Calidae* - Burgas Spa, *Odysus* - Varna), and along the shores of the Aegean, Marmara and Black Sea, where the ancient Greeks had colonies (*Messembria* - Nessebar). Serdika was enrolled together with the prefecture named *Sardika*. In the southwestern part of Thrace, Ptolemy was relatively accurately depicted the ancient city of *Nicopolis ad Nestum* (at the village of Garmen in the Goce Delčev region). *Nicopolis ad Haemum* south of Hemus is essentially *Nicopolis ad Istrum*. Some cities are unplaced (*Ostaphos*, between the mountains of Hemus and Rhodope).

Conclusion

Ptolemy's maps have many errors in terms of topographic data. Errors are often not Ptolemy's, but they are due to later copywriters, cartographers, miniatures, calligraphers, engravers, who overcame, supplement, and multiply them. Some geographic objects are wrongly located, some cities have been duplicated, others have long since disappeared and some that existed have been omitted, some have replaced places. Ptolemy's work "Geography" contains a lot of accurate and useful data, which for centuries served as the basis for the development of cartography and geography of the Balkan Peninsula, and is still often cited as a historical source. It should not be forgotten that Ptolemy gave the most complete geographical picture of the Balkan Peninsula until that time, defining it by its shape, size, seas and shores, mountain ranges, rivers, also peoples and tribes, administrative areas, and, of course, numerous cities. In addition, he improved the cartography by introducing elevation relief and cartographic projection (though taken from Marinus of Tyre). Therefore, Ptolemy is considered as the founder of modern cartography.

Acknowledgements

The article is part of the project No. 176017, funded by Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

© 2018 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia

References

- Alföldy, G. (1965). *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.
- Barber, P. & Harper, T. (2010). *Magnificent Maps: Power, Propaganda, and Art*. London: The British Library.
- Berggren, J.L. & Jones, A. (2000). *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Бешевлиев, Б. (1979). *Географските сведения на Птолемей и приписваните му печатни карти за источната част на Балканския полуостров*. Проблеми на балканската история и култура. София, 68-89. [Besevliev, B. (1979). Geographical information of Ptolemy and assignment of prints to pictures of the Balkan Peninsula. Problem on the Balkan history and culture. Sophia, 68-89.]
- Boria, E. (2008). Geopolitical Maps: A Sketch History of a Neglected Trend in Cartography. *Geopolitics*, 13(2), 278-308.
- Bulić, F. (1920). Stridon (Grahovo polje u Bosni), rodno mjesto Svetog Jeronima. *Rasprava povijesno-geografska*. Sarajevo: Zemaljska štamparija.
- Цермановић-Кузмановић, А. (1975). Југословенске земље на Птолемејевој карти. У: Шкриванић, Г. (1975). *Monumenta cartographica Jugoslaviae II*. Београд: Историјски институт, 8-30. [Cermanović-Kuzmanović, A. (1975). Jugoslovenske zemlje na Ptolomejovoj karti. U: Škrivanić, G. (1975). Monumenta cartographica Jugoslaviae II. Beograd: Istorijski Institut, 8-30.]
- Čače, S. (1989). *Pogranične zajednice i jugoistočna granica Liburnije u kasno predrimsko i rimsko doba*. Zadar: Diadora.
- Čače, S. (2003). Име Далмације у 2. и 1. stoljeću prije Krista. *Radovi filozofskog fakulteta*. Zadar
- Ђирковић, С. (1991). Сведочење карте, У: *Србија и суседне земље на старим географским картама*, каталог САНУ, 11-17. [Čirković, S. (1991). Svedočenje karte, U: Srbija i susedne zemlje na starim geografskim kartama, katalog SANU, 11-17.]
- Ferjančić, S. (2002). *Naseljavanje legijskih veterana u balkanskim provincijama I-III vek n. e.* Beograd: SANU, Balkanološki institut.
- Fürst - Bjeliš, V. & Zupanc, I. (2007). Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography. *Hrvatski geografski glasnik*, 69(1) 23-73.
- Гарашанин, Д. & Гарашанин, М. (1951). *Археолошка налазишта у Србији*. Београд. [Garašanin, D. & Garašanin, M. (1951). Arheološka nalazišta u Srbiji. Beograd.]
- Gašperič, P. (2007). Cartographic images of Slovenia through time. *Acta geographica Slovenica*, 472, 245-273.
- Gavella, V. (1955). Protoistoriski i antički Singidunum. *Godišnjak Muzeja grada Beograda II*, 9-20.
- Грчић, М. (2001). Геополитичка картографија. У: *Савремене тенденције у картографији, Зборник радова са научног скупа*, Географски факултет, 90-101. [Grčić, M. (2001). Geopolitička kartografija. U: Savremene tendencije u kartografiji, Zbornik radova sa naučnog skupa, Geografski fakultet, 90-101.]
- Грчић, М. & Грчић, Љ. (2012). Први насељени градови покрштене Србије X века према Константину Порфирогениту, на карти Гијом Делила, *Гласник Српског географског друштва*, 92(2), 1-22. [Grčić, M. & Grčić, Lj, (2012). Prvi naseljeni gradovi pokrštene Srbije X veka prema Konstantinu Porfirogenitu, na karti Gijom Delila, Glasnik Srpskog geografskog društva, 92(2), 1-22.]
- Grčić, M., Grčić, Lj. & Sibinović, M. (2014). Pravci razvoja geografije kultura i civilizacija. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 94(1), 45-56.
- Грчић, М. (2014). *Географија култура и цивилизација*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет. [Grčić, M. (2014). Geografija kultura i civilizacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Geografski fakultet.]
- Grčić, M. (2017). Istorijsko-geografska analiza karte Kornelijusa de Jodea "Croatia versus Turcam" iz 1593. godine. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 97(1), 96-108.

- Grčić, M. (2017). Putevi i naseljena mesta zapadnog Balkana na Pojtingerovoj tabli - itineraru. *Glasnik - Herald*, 21, 17-38.
- Grčić, M., Grčić, Lj. & Sibinović, M. (2018). The geographical position of the town of Rasa based on Porphyrogenitus and medieval maps. *Acta geographica Slovenica*, 58(1), 39-47.
- Grčić, M. & Grčić, Lj. (2018). Geografski prostor Istočne Hercegovine na starim kartama (od II do XVII veka). U: Filipović i dr. (urednici): *Lokalna samouprava u planiranju i uređenju prostora i naselja*. Asocijacija prostornih planera Srbije, Univerzitet u Beogradu - Geografski fakultet, Trebinje, 79-86.
- Harley, J. B. (1992). Deconstructing the map. In: T. J. Barnes & J. S. Duncan (red.): *Writing Worlds. Discourse, Text and Metaphor in the Representation of Landscape*. London - New York. Routledge, 231-247.
- Harley, J. (2001). *The New Nature of Maps: Essay in the History of Cartography*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jelić, L. (1898). Najstariji kartografski spomenik o rimskoj pokrajini Dalmaciji. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Prvi deo, 2, 226-245; Drugi deo, 3, 531-559.
- Jones, Al. (ed.). (2010). *Ptolemy in Perspective: Use and Criticism of his Work from Antiquity to the Nineteenth Century*. New York
- Кацаров, Г., Дечев, Д., et al. (1949). Извори за старата история и география на Тракия и Македония, София. 353. [Kacarov, G., Decev, D., et al. (1949). Sources for the old history and geography of Thrace and Macedonia, Sophia, 353.]
- Kladnik, D. & Pipan, P. (2008). Bay of Piran or Bay of Savudrija? An example of problematic treatment of geographical names. *Acta geographica Slovenica* 48(1), 57-91.
- Kozličić, M. (1990). *Istočni Jadran u Geografiji Klaudija Ptolemeja*, Zagreb.
- Марић, П. (1952-53). Да ли грчки писци спомињу преримски Сингидунум? *Старинар*, 3-4, 35-39. [Marić, P. (1952-53). Da li grčki pisci spominju prerimski Singidunum? *Starinar*, 3-4, 35-39.]
- Marković, M. (2002). *Klaudije Ptolemej - o razvoju kartografije do otkrića longitude*. Zagreb.
- Marković, M. (2004). *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske*. Zagreb.
- Mayer, A. (1957). *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien: T. I.
- Mirković, M. (1968). *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*. Beograd.
- Мишић, С. (2000). Хидрографија српских земаља на старим географским картама, *Гласник Историјског архива*, 34, 41-52 [Mišić, S. (2000). Hidrografija srpskih zemalja na starim geografskim kartama, *Glasnik Istorijeskog arhiva* 34, 41-52.]
- Müller, C. (1888). *Claudii Ptolemaei Geographiae*. Stuttgart.
- Nordeskiold, A. E. (1889). *Facsimile-atlas*. Stockholm: T. VI, X..
- Novak, G. (1918). *Топографија и етнографија римске провинције Далмације*. Zagreb.
- Николић, М. (1979). Ренесанса Птолемејеве географије. У: Шкриванић Г. (уредник), *Monumenta cartographica Jugoslaviae II*. Историјски институт, Београд. 65-90. [Nikolić, M. (1979). Renesansa Ptolomejeve geografije. U: Škrivanić, G. (urednik), *Monumenta cartographica Jugoslaviae II*. Istorijски institute, Beograd, 65-90.]
- Papazoglu, F. (2007). *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Beograd: Equilibrium.
- Romer, F. E. (1998). *Mela's Pomponius Description of the World*. II, 29. The University of Michigan Press.
- Синдик, И. (1930). Физиогеографски елементи на старим картама југословенских земаља. *Гласник Српског географског друштва*, 16с, 122-135. [Sindik, I. (1930). Fiziogeografski elementi na starim kartama jugoslovenskih zemalja. *Glasnik Srpskog geografskog društva*, 16с, 122-135.]
- Sindik, I. (1931). Stare karte jugoslovenskih zemalja. *Atlas Geografskog društva*, 6. Beograd.
- Skok, P. (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
- Spiridonov, T. (1980). La montagne Orbelos selon Claude Ptolemee. *Thracia*, 5, 243-254.
- Stallaerts, R. (2009). *Historical Dictionary of Croatia*. Scarecrow press.
- Starac, A. (2000). *Rimsko vladanje u Histriji i Liburniji*. Pula: Monografije i katalogi Arheološkog muzeja Istre, 10/II.

- Stevenson, E. L. (1991). *Claudius Ptolemy: The Geography*. New York Publik Library. Reprint: Dover, 1991.
- Suić, M. (1976). *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb (2. izd. 2003).
- Šišić, F. (1927). Kako je postao današnji geografski pojam Dalmacije i pitanje sjedinjenja s Hrvatskom. *Almanah Jadranska straža, za 1927. godinu*. Jadranska straža. Glavni odbor Beograd, 95-143.
- Шкриванић, Г. (1971). Најважније етапе у развоју топонимије југословенских земаља на старим картама. *Историјски часопис*, 13, 115-121. [Škrivanić, G. (1971). Najvažnije etape u razvoju toponomije jugoslovenskih zemalja na starim kartama. *Istorijski časopis*, 13, 115-121.]
- Томовић, Г. (1991). Србија на старим географским картама од антике до краја XVI века, Београд. Територија Србије на картама до 1600. године, У: Срејовић Д. (уредник): *Србија и суседне земље на старим географским картама*. Галерија САНУ, 21-52. [Tomović, G. (1991). Srbija na starim geografskim kartama od antike do kraja XVI veka, Beograd. Teritorija Srbije na kartama do 1600. godine, U: Srejiović, D. (urednik): *Srbija i susedne zemlje na starim geogarfskim kartama*. Galerija SANU, 21-52.]
- Turković, T. (2014). Kasnoantička i ranosrednjovjekovna Tarsatička Liburnija (Liburnia Tarsaticensis) u svjetlu geografskih izvora. *Starohrvatska prosvjeta II. serija - svezak 40/2013.*, 33-80.
- Vukušić, L. (2007). Ptolemejeva Geografija u Franjevačkom samostanu u Hvaru, izdanje iz 1525. godine. *Arhivski vjesnik*, 50(1), 45-56. Retrieved from: <http://hrcak.srce.hr/26404>
- Vuolteenaho, J. & Berg, L. D. (2009). *Toward critical toponymies. Critical toponymies: The contested politics of place naming*. Burlington.
- Vuolteenaho, J. & Ainiala, T. (2010). *Naming and making places: Excavating the connection between nation-building and toponymic research*. Magdeburg: Language and the Moulding of Space.
- Winter, H. (1953). A circular map in a Ptolemaic MS. *"Imago Mundi"*, 10, 15-22.
- Wilkes, J. (1969). *Dalmatia*, London.
- Wilkes, J. (1995). *The Illyrians. The peoples of Europe*. Willey – Blackwell, 244.
- Županić, N. (1924). Srbi Plinija i Ptolemeja. *Zbornik posvećen Jovanu Cvijiću*. Srpsko geografsko društvo, 555-587.

ATTACHED MAPS

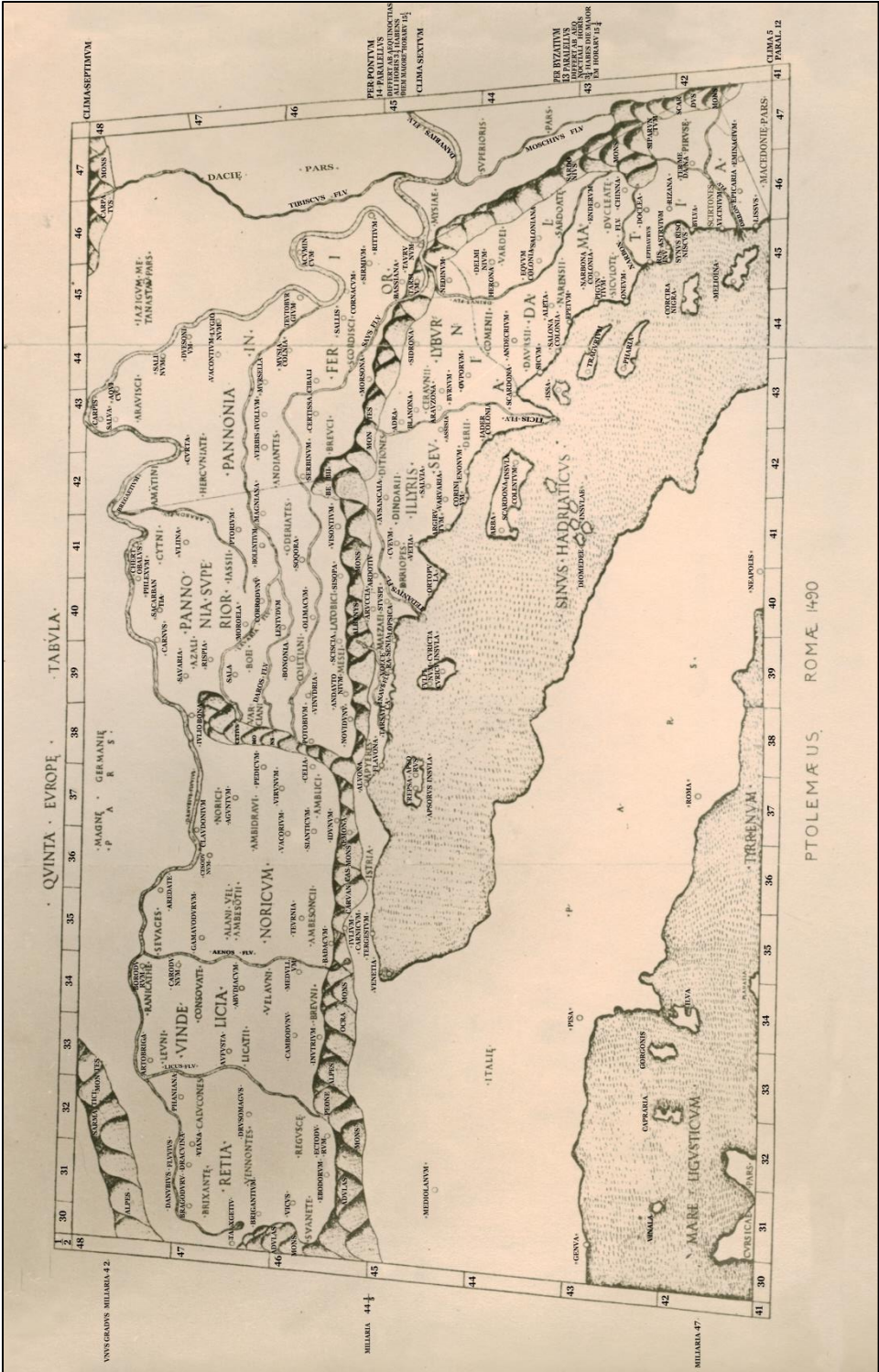
Map 1 - Ptolemy: Table V from the Urbinas Manuscript from the 2nd Century (Sindik, 1931; transcription in red letters: M. Grčić) p. 100

Map 2 - Ptolemy: Table V from the Roman edition of "Geography", 1490. (Nordeskiold, 1889; transcription bold letters: Grčić M.) p. 101

Map 3 - Ptolemy: Table IX from the Roman edition of "Geography", 1490. (Nordeskiold., 1889; transcription bold letters: Grčić M.) p. 102

Оригинални научни рад

UDC 910.26:929 (292.464) „01“
<https://doi.org/10.2298/GSGD1802083G>

Примљено: 30. новембра 2018.
Исправљено: 16. децембра 2018.
Прихваћено: 25. децембра 2018.

Мирко Грчић^{1*}

* Универзитет у Београду, Географски факултет, Србија

БАЛКАН НА ГЕОГРАФСКИМ КАРТАМА КЛАУДИЈА ПТОЛЕМЕЈА

Апстракт: Рад се бави историјско-географском анализом Птолемејевих карата познатих под називом Табула V и Табула IX. Карте су нађене у прилогу "Урбинског рукописа" Птолемејевог дела "Географија", које је настало у првој половини II века нове ере, па се узима да су и карте из тог периода. На Петој карти је представљен западни део Балканског полуострва, а на Деветој карти простор источног дела Балканског полуострва, у предримско и рано римско доба. На картама и у тексту, који служи као објашњење карата, има доста података из топографије и етнографије, и астрономских позиција за више места. Подаци на картама нису увек подударни са подацима у тексту. Иако на њима има и погрешних географских представа, ове карте су у погледу картографске методологије, географске прецизности и топономастике, биле испред свог времена. Више од једног миленијума ово Птолемејево дело било је изгубљено и непознато у Европи, а када је пронађено у XV веку битно је утицало на ренесансу географије и картографије, па и на ренесансу научне мисли уопште. Аутор се у овом раду бави карактеристикама и анализом садржаја и идентификацијом топонима који су представљени на овим картама старим већ више од две хиљаде година.

Кључне речи: Птолемеј, географија, топономастика, историјска географија, Балканско полуострво, Римска империја

---

¹ mirko@gef.bg.ac.rs (аутор за кореспонденцију)

Увод

Клаудије Птоlemeј (Ptolemaeus Claudius, грч. Πτολεμαῖος, око 90 - око 168 н. е.), велики астроном и географ, рођен је у Птолемаиди (Египат), 70 година после смрти великог географа Страбона. Његова најважнија дела су *Almagest* и *Geographike Hyphegesis* (Geografike Hifegesis - Географско упутство). Дело *Geographike Hyphegesis* је синтеза тадашњих географских знања у 8 књига, у којима је наведено око 8.000 места са подацима о географској ширини и дужини (имена места, река, острва и народа), с кратким описом појединих територијалних целина. У том делу биле су приложене карте њему познатог света и земаља, које су реконструисане на основу података о географској ширини и дужини места. За његова астрономска знања и картографску пројекцију заслужни су Ератостен и Хипарх, а за географска знања Марин из Тира у Феникији (око 80 - 130 н. е.), који је користио Ератостеново дело. Птоlemeјева "Географија" у суштини је исто што и Ератостеново дело, које је изгубљено, само узгред допуњавано и исправљано, некад погрешно, од Хипарха и Марина Тирског. Птоlemeј је био нешто млађи савременик Марина Тирског. Сам Птоlemeј, по грађи коју је сакупио Марин, саставио је географску карту света, прихватио уз извесне исправке Ератостенов систем поделе картографске мреже на степене и Маринов нацрт распореда копна и мора, те на основу поморских и копнених итинера побележио реке, планине, градове и народе. На основу те карте саставио је текст у којем је назначио географску дужину и ширину свих места. Тако је настало Птоlemeјево дело у осам књига са једном картом света (екумене) и 26 регионалних карата. То дело је доживело велики број превода и било једна од најважнијих књига у доба ренесансе (A List of Editions..., 1886). Један примерак из 1525. чува се фрањевачком манастиру на Хвару (Vukušić, 2007).

Крајем XIX века, испитујући Ватикански рукопис Урбинас 82, Лука Јелић је утврдио да подаци на Птоlemeјевим картама, сем граница провинција, нису из његовог доба, него још Ератостенови које је поправио и допунио Марин из Тира (Jelić, 1898). Птоlemeј је на картама често непрецизно означавао називе и положаје насеља. Градови су обележени правоугаоним знацима а неки вињетом каструма. Литература у вези са идентификацијом и убикацијом појединих топонима који се појављују на Птоlemeјевим картама Балкана је веома обимна, а око неких питања ставови нису усаглашени. Познатији аутори су: Müller (1888), Jelić (1898), Novak (1918), Šišić (1927), Синдик (1930, 1931), Гарашанин Д. & М. (1951), Мирковић (1968), Николић (1979), Цермановић-Кузмановић (1975), Томовић (1991), Мишић (2000), Kozličić (1990), Suić (2003), Papazoglu (2007), Ferjančić (2002) и многи други. Птоlemeјев текст и карта се у неким случајевима не подударају, али сматра се да је меродавнија карта, јер је Птоlemeј саставио текст на основу Маринове карте. Не улазећи у опширне дискусије, интерпретираћемо укратко Птоlemeјеве карте број V и IX.

Римско издање Птоlemeјево "Географије", штампао је Конрад Свејнхајм (Sweynheim), који је био сарадник Гутемберга у Мајнцу а потом је 1464-5., у партнерству са још једним немачким емигрантом Arnoldom Pannartzom, покренуо прву штампарију у Италији. У римском издању Урбинског рукописа (*Urbinas 82*), из 1478. и 1490. године, налазе се *Пета* и *Девета табла Евроне (tabula quinta et nona)*, на којима је први пут приказана целовита географска слика Балканског полуострва. На првој су западни и централни делови, а на другој источни и јужни

делови Балканског полуострва. Карте садрже релативно мали број хидрографских и орографских елемената и већи број имена административних области, племена и насељених места, које су већ идентификовали историчари и географи (Шкриванић, 1971; Цермановић-Кузмановић, 1975; Бешевлиев, 1979; Kozličić, 1990; Marković, 2004., и многи други).

На картама и у тексту (објашњења уз карте) има доста података из топографије и етнографије, па и астрономских позиција за више места. Ове као и остале посебне карте, израдио је сам Птоlemeј. Осим копије Пете карте Европе (Табуле V) у прилогу "Урбинског рукописа" Птоlemeјевог дела "Географија", која је објављена у Атласу Српског географског друштва (Синдик, 1931), послужићемо се копијама карата из тзв. Римског издања те књиге из 1460. године (Nordeskiold, 1889), као и текстовима те књиге (Stevenson, 1991). На овом месту не можемо се бавити утврђивањем разлика у географским називима у тексту Птоlemeјевој „Географије“ и на картама у прилогу, као ни разлика између грчког оригинала и латинског превода, или између различитих превода. Пажљиви читалац ће запазити разлике, које нису толико велике да би представљале тешкоће у читању и идентификацији топонима. На пример, у латинском преводу називи мењају облик, тако да се глас "U" пише као "V".

Методолошки приступ

Јасно је да се садржина карата због техничких, друштвених, политичких, економских, културних и идеолошких датости историјски мењала и прилагођавала потребама и намени (Gašperič, 2007; Грчић, 2014). Карте у прошлости као и данас нису биле идеолошки "неутралне" и научно "објективне". Символичке представе о странама света, другим регионима, градовима и народима налазиле су свој одраз на картама (Грчић & Грчић, 2012). За науку у садашњем њеном поимању није било ни материјално-техничких, ни социјалних претпоставки, ни психолошких и интелектуалних основа. Зато античке и средњовековне картографске представе треба разматрати у контексту специфике тадашње културне и научне парадигме а не на основу савремених критеријума научности (Jones, ed., 2010). Оне увек имају свој друштвени контекст, као средство друштвене контроле и инструмент војно-политичке и идеолошке моћи. Карте су имале важну улогу у формирању и пропагирању геополитичке слике појединих региона (Grčić et al., 2014). Контекст карте може се деконструисати анализом "скривених правила картографског дискурса", као што су примена "сублимиране геометрије", прећуткивање непожељних садржаја, истицање хијерархије појединих симбола (Harley, 1992; Грчић, 2001; Vuolteenaho & Berg, 2009; Vuolteenaho & Ainiala, 2010).

Птоlemeјевоје карте биле су напредније и прецизније него касније средњовековне карте. На њима није у првом плану "сублимирана геометрија" представљања и симетрија, као што је било на средњовековним картама типа *terrae mundi*, већ координатна мрежа и размер карте. Птоlemeјевоје карте немају онај "омфалос синдром" (гр. omphalos - пупак, тј. центар), какав имају средњовековне манастирске карте света кружног облика, које истичу у први план центре религије или идеологије у чијем контексту су рађене (на пр. Јерусалим, Меку и слично). Ипак, подсвесна "сублимирана геометрија" огледа се у његовој картографској пројекцији, која је утицала на преувеличавање размера појединих

региона на рачун смањивања других. Искривљено приказивање садржаја често је онемогућавало да се правилно разместе неки објекти према другима. Намерно прећуткивање непожељних садржаја, као и коришћење старих топонима који нису актуелни, било је последица не само непознавања географских факата, него и геополитичких интереса. Хијерархизација садржаја постиже се величином, типом и хијерархијом симбола и слова, дебљином линија, врстом сенчења. Птоlemeјеве карте немају оне декоративне симболе као што су картуши, вињете, грбови, митолошка бића и слично, које имају карте из средњег века и ренесансе (Grčić, 2017).

Птоlemeј полази од претпоставке да факта говоре сама за себе. Чини се да тако и јесте. Али суштина се своди на то, како су они одабрани, какви су критеријуми њиховог представљања и генералисања (Winter, 1953; Berggren & Jones, 2000). Сам аутор карте то не открива. Кроз карту аутор изражава своје представе о географској стварности. Субјективна представа аутора највише се испољава у генералисању карте. Читалац треба да зна да карте нису реалност, оне су конструкције реалности, које могу бити стављене у одговарајући друштвени контекст свога времена. „Карте су као књиге; оне представљају две перцепције - индивидуално мишљење аутора (картографа) и шире културне вредности у одређеном друштву и времену“ (Fürst & Vjeliš, 2007). Читалац треба сам да "деконструише" контекст карте, да декодира њене скривене поруке. Читалац који зна да чита карту наћи ће на њој много интересантних чињеница које потичу од мисли самог аутора. Због тога сваку карту, па и Птоlemeјеве карте, треба гледати не само као "слике" него читати као текст и контекст. Карта у принципу није само инвентар него и опис простора. Она приказује не само територију у неком времену, него пре свега представе, знања и предрасуде њихових аутора, који су друштвено условљени и повезани колико са стањем ствари толико са идеолошким циљем аутора односно друштва. Зато није чудно, што су карте у древно доба, као и данас, употребљаване у пропагандне сврхе (Ђирковић, 1991; Voglia, 2008).

То значи да карта није просто позитивизам, потпуно егзактна слика света. Са аспекта традиционалне позитивистичке науке, свака карта презентује фактичко стање географске реалности, у оквиру актуелних картографских техника и инструмената. Постмодернистички аутори релативизују позитивистичку науку и објективност карата као текста, размишљајући о њима у контексту друштвено-условљених представа, односно перцепције (Barber & Harper, 2010). Карте нису само одређене графичке представе географске реалности, него су то „социјалне конструкције света приказане кроз медијум картографије“ (Harley, 2001). Према томе, свака карта, па и Птоlemeјева, може бити разматрана у три контекста: 1. Контекст картографије (у погледу тачности, т.ј. њеног степена кореспонденције са топографским знањем), 2. Контекст других карата, 3. Контекст друштва (друштвене, политичке и културне условљености). То значи да Птоlemeјеве карте треба посматрати у складу са временом, местом и културним контекстом у којем су настале.

Математичко-географски елементи

Картографска мрежа и размер. Птоlemeјеве карте имају оквире на којима су означене вредности географске ширине и дужине. Почетни или нулти меридијан пролази преко Азорских острва. Услед неправилно решеног проблема лонгитуде, дошло је до деформација површина и углова. Средоземно море приказано је превише издужено. Права удаљеност од Гибралтара до сиријске обале износи 42° , а на Птоlemeјевим картама $63\frac{1}{2}^\circ$, дакле за пуних 20° дуже. Према Синдику (1930), на портоланским картама напротив, Средоземно море дуже је само за $\frac{3}{4}^\circ$. Ову грешку су дуго времена понављали Птоlemeјеви наследници. Услед померене уздужне осовине Јадранског мора, источна обала је добила нов правац и није у правом односу према егејској обали, а постоје и разлике у Птоlemeјевим координатама текст - карта (Kozličić, 1990). Изван оквира су уписани бројеви климата и белешке о најдужим данима на појединим подручјима, у складу с вредностима наведеним у табели у књизи, и размер појединих карата изражен у миљама. Климате (*climata*) нису представљали климатске зоне, него ширинске појасеве, који су се протезали у правцу исток - запад и били ограничени паралелама. Птоlemeј наводи 38 климата у "Алмагесту" и 21 климат у "Географији". Њихов размештај одређен је трајањем најдужега дана за сваки од њих.

Физичко-географски елементи

Разуђеност обала на Птоlemeјевим картама је приказана схематски. Тако је на далматинској обали учртано непостојеће полуострво источно од реке *Tedanius* (можда Зрмања); друго полуострво је између Задра и Скрадина, преко којег тече *Ticis* (Крка). Истра је неправилно означена, а Пељешац је изостављен. У Јадранском "заливу" (*Adrias kolpos*), убележено је свега 8 острва. На острву *Apsorus* су обележена два града: *Crepse*, данашњи Црес и *Apsorus*, данашњи Осор. Картограф је очигледно спојио у једно острво Црес, на којем се налази истоимени град, и острво Лошињ на којем се налази Осор. Такође, на острву *Scardona* су означени градови *Arba* – данашњи Раб и *Colentium* - данашњи Муртер, који су данас на одвојеним острвима. *Scardona* је вероватно групни назив за више острва од Раба до Муртера, која су приказана као једно острво. Мање је вероватно, да је то заиста било једно острво које је потонуло и раздвојило се на неколико мањих острва, услед неке незабележене катаклизме. Јужније од овог острва учртано је безимено острво, а ближе Апенинском полуострву група од четири острва *Diomedee insulae* (данашња острва Тремити). На острву *Curicta*, данашњи Крк, су два града: *Fulfinium* и *Curicum*. Учртана су још четири већа острва: *Issa* (Вис), *Pharia*, данашњи Хвар, *Korkyra Melaina* (лат. *Corcyra Nigra*), данашња Корчула, *Melitina* (Мљет, погрешно на истој географској ширини као ушће Дрима). Залив у врху Јадранског мора означен као *увала у заливу* ($\mu\upsilon\chi\omicron\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \xi\omicron\lambda\lambda\omicron\upsilon$), вероватно је лагуна, у којој је касније настала Венеција. У Егејском мору приказано је пет острва и пет залива, у Мраморном мору (*Propontidis*) једно острво и три теснаца (Хелеспонт, Босфор и Трачки Босфор), у Црном мору (*Mare Ponticum*) четири непостојећа острва.

Планински рељеф. Птоlemeј је означио планинске групе или системе, те није исправно тражити на коју се појединачну планину њихови називи односе.

Планине Балканског полуострва су представљене једним билом, у виду непрекидног низа осенчених хумова, у перспективи; светлост пада са леве стране. Алпи су означени као низ хумова који се пружају у правцу запад-исток, под називима *Adulas mons*, *Poeninae Alpes* (Ποιναι у тексту *Geografija*, II 12, 2), *Ostra mons*, *Sarvanca mons* (Караванке). На 37° дужине (Птоlemeјеве) или северније од *Alvona* (Лабин), планинско било се рачва - један крак иде ка северу (*Cetius mons*, Бечка шума), а други продужава ка истоку до 41° под називом *Albanus mons* (*Albius mons* - Велика и Мала Капела), затим мења смер у исток-југоисток и назива се *Bebii montes* (Велебит и група Динарских планина у Босни). На 44° степену мења смер ка југоистоку под називом *Scardonus mons* (низ планина од Копаоника до Проклетија). Даље према југу (*Tabula IX*), планинско било се наставља под називом *Scardus mons* (Шарско-пиндска група планина), које се на 47° савија ка југозападу, затим ка југу (назив од корена "скард-", "оштар, стрм", као и реч *Scardona*). Један крак заузима северо-источни смер и преко планине *Orbelus mons* (неидентификована планина, вероватно Рила са Витошом, из које извире река *Strymon* - Струма) прелази у дугачки ланац *Haemus mons* (данашња планина Балкан) који се пружа све до Црног мора (Спиридонов, 1980). Од планине *Orbelus mons* одваја се једно планинско било (вероватно Осоговске и Малешевске планине са Беласицом) у правцу Орфанског залива (*Sinus Edonicus*). Источније од овог огранка издваја се *Rhodope mons* (Родопи), у правцу исток-запад. Посебан планински ланац је *Karpatus mons* (Карпатске планине), али неправилно приказан. *Централно било* (*Haemus mons*), појављује се на картама све до 40-тих година XIX века, када је Ами Буе дефинитивно утврдио да је централно било заблуда, а потом Јован Цвијић утврдио геотектонску структуру Балканског полуострва. Ипак, Птоlemeј је приказао најважније планинске системе и развођа на Балканском полуострву.

Хидрографија. Појавом Птоlemeјевих карата настаје преокрет у приказивању хидрографских прилика (Синдик, 1930). У техничком погледу реке су представљене трима паралелним линијама. Има мишљења да је хидрографија "најслабија тачка Птоlemeјеве географије" (Мишић, 2000), мада се може рећи да су реке које теку у правцу запад-исток представљене далеко тачније него на правцу север-југ (Цермановић-Кузмановић, 1975). Интересантно је да на Птоlemeјевим картама није учтано ни једно језеро (Синдик, 1930).

Уцртане су само велике реке, и то често са погрешним извориштима, окукама. Ушћа река су често погрешно представљена. На пример, доњи ток Саве, од ушћа Босута, тече право на исток, тако да *Sirmium* (Сремска Митровица) остаје подаље на северу од Саве а *Bassiana* (Петровци) је лежала скоро на реци, а данас је око 20 km северније од ње. Због тога је ушће Дрине у Саву неправилно у односу на данашње ушће, а простор Мачве јако је смањен. Морава (*Moschius*) се улива у Дунав код Ритопека. Ушће реке *Drilon* (Дрим) одговара ушћу Бојане. *Danubius* (Дунав) је приказан као доминантна река, али са неправилним окукама и ушћима његових притока. Исписани су називи свих шест ушћа у делти Дунава. Леве притоке, које извиру у *Karpatus mons*, су следеће: *Tibiskos* (Тамиш, има мишљења да је то Тиса, али ушће одговара Тамишу) и даље према истоку у Дакији су: *Rhabosus*, *Aluta* и *Hierasus*. Десне притоке су: *Likios* и *Aenos* које извиру са Алпа и раздвајају области *Raetia*, *Vindelicia* и *Noricum*; река *Arabon* која раздваја провинције *Pannonia Superior* и *Pannonia Inferior*; реке *Daros et Savarias* (Драва са Муром), које извиру из *Cetius mons*, теку у правцу запад-исток, а чине заједничку притоку без имена;

река *Saus fl.* (Сава), извире из *Cetius mons*, тече ка истоку, а прима само једну десну притоку *Drinus* (Дрину) при самом ушћу у Дунав (што је погрешно). Река Босна (*Bathinus*) није учтана. Источније је *Moschius fl.* (*Moshios*, антички назив *Margum*, Велика Морава). Она извире из планина *Scardonius mons*, који је хидрографски чвор између дунавског, јадранског и егејског слива. Источније Дунав прима само реку *Ciabros fl.*, која раздваја Горњу и Доњу Мезију (*Mysia Superior* и *Mysia Inferior*, код Птолемеја), за коју се сматра, мада не са сигурношћу, да је данашња мала река Цибрица. Мезија је подељена на Горњу и Доњу 86. г. н. е.

Сливу Јадранског мора (гр. - *Adrias kolpos*, лат. - *Sinus Hadriaticus*), које је приказано као залив Јонског мора (*Ionium Mare*), припадају реке: *Oinos*, за коју се верује да је данашња Рјечина са Бакарским заливом, *Tedanivs* (Зрмања), *Ticis* (Крка), *Narbon* (Неретва), и *Drilon* (Дрим), као и *Sinus Risciniscus* (Рисански залив; Бока Которска). Разлика у положају ових река потиче из погрешно увећане уздужне осе Средоземног мора. Источна обала Јадранског мора и острва имају доста одступања у односу на данашње стање, што није само последица грешака картографа, него и тоњења обалског дела у протеклих два миленијума, које је 279. г. пре нове ере достигло катаклизмичке размере. По Јелићу (Jelić, 1898), острво Скардона (Раб-Муртер) је услед тоњења разбијено на више острва, ушће реке Зрмање (*Tedanivs*) је претворено у морски залив, док су се остаци града *Cisse* (?) код Ровиња нашли испод мора на дубини од 26 m. Рушевина на дну мора има и код Биограда, Задра и Стариграда (*Ortopula*). Сукцесивно се издизало обалско залеђе, тако да су реке продубиле своје кањоне а мостарско језеро је ишчезло.

Сливу Егејског мора (*Mare Aegeum*) припадају реке *Erigon* (*Erigonon*, Црна Река) и *Axius* (*Axion*, Вардар) које извире из *Scardius mons* и уливају се у залив *Sinus Thermaicus* (северозападни угао Егеја). Нешто северније од ушћа поменутих река улива се безимена река, а извире из оне косе, која се одвојила од Централног била, ка југоистоку и истоку. Из исте ове косе, али нешто источније тече *Chabrius fl.* западним делом Халкидике и улива се у *Sinus Thermaicus*. Даље према истоку означене су реке *Strimon* (Струма), *Nesus* (Места), *Abrus* ("Εβρος у тексту *Geografije*, II, 16, 2), данашња Марица и *Nigra* (Μέλανος у тексту *Geografije*, II, 16, 2), данашња река Ергене. Сливу Мраморног мора (*Propontidis*, *Propontis*, између Хелеспонта и Босфора) припадају три реке - *Arzus*, *Athtra* и *Bathynius*, које су приказане много увећане.

Црноморском сливу (*Mare Ponticum*, *Pontus Euxinum*) припадају *Danubius* (Дунав), који има делтасто ушће са шест рукаваца, *Panysus* (Камџија), *Tyras* (Дњестар) и *Axiaces* (вероватно Јужни Буг). У античко доба Грци су Црно море називали *Pontos Euxeinus* ("гостољубиво море").

Антропогеографски елементи

Провинције и народи. Провинције, народи и топоними који су наведени у Птолемејевој *Географији* увелико су старији од доба у којем су живели Птолемеј и Марин Тирски. Птолемеј је као свој главни извор користио дело Марина Тирског, а овај дело александријског географа Ератостена (296. - 176. п. н. е.), тако да су етнографски и топографски подаци углавном из предримског доба. Због тога на његовим картама нема оних путних праваца, раскрсница и стратешких места, која

су касније означена на Појтингеровој карти-итинерару (Grčić et al., 2017; Grčić, 2017; Grčić & Grčić, 2018). Топографија и етнографија су из раздобља од друге половине трећег века пре нове ере до прве половине другог века нове ере. Само су политичке границе Далмације из Птолемејевог доба.

На Птолемејевим картама V и IX обележене су следеће провинције: у трансалпском простору *Retia*, *Vindelicia* и *Noricum*; у панонском простору *Pannonia Superior* и *Pannonia Inferior*; у источном јадранском простору су *Dalmatia* и *Illyris seu Liburnia*, што значи *Илирија* или (тј.) *Либурнија*. Између Карпата и Дунава је пространа *Dacia*; између Дунава и Централног била су *Dardania*, *Mysia Superior* и *Mysia Inferior*; између Централног била и Егејског мора су означене *Macedonia* и *Thracia*. Границе између њих су углавном речне или планинске. Назив *Ἰαζύρων Μεταναστῶν θέσις* у преводу са грчког значи „област Јазига који се селе“ и налази се ван граница Римског царства. Римљани су почели освајати подручје Илирика на Балканском полуострву и претварати га постепено у свој протекторат у III веку пре нове ере. Птолемеј није регистровао промене у Илирику у другој половини I века пре н. е. и у I веку нове ере. Провинција Илирик основана је 11. године пре н. е., мада се тај појам помиње и нешто раније (Parazoglu, 2007). Провинција се ратовима против панонских племена ширила на север, а потом је подељена крајем 8. или почетком 9. године н. е. на Горњи Илирик (*Illyricum Superius*), касније Далмацију и Доњи Илирик (*Illyricum Inferius*), касније Панонију (Alföldy, 1965). Либурнија је била у саставу провинције Илирика, под сенатском а потом под царском управом преко легата као провинцијског управитеља. За време Делматско-панонског устанка 6-9 године, формирана је либурно-јаподска префектура као војно-управно подручје. Након слома устанка Далмација је подељена на три судске области, три конвента. Најсевернији конвент – либурнијски са седиштем у Скардони, наследио је територију некадашње либурно-јаподске префектуре. Конвент је укинут 212. године. Друга два конвента су била салонитски, са седиштем у Салони и наронитански са седиштем у Нарони (Alföldy, 1965; Wilkes, 1969; Suić, 1976; Čače, 1989; Starac, 2000; Turković, 2014).

Током већег дела I века Мезија је била јединствена. Птолемеј ју је представио већ подељену на два дела. Провинција Мезија је подељена 86. г. н. е. на Горњу и Доњу Мезију, а граница је била река *Ciabrus fl.* (већ поменута река Цибрица у данашњој северозападној Бугарској).

Према Птолемеју, Тракија је у хеленистичкој епохи била подељена на 14 стратегија. Оне су постојале и пре римске власти, када је Тракија још била краљевина, а Римљани су их задржали када су основали провинцију Тракију 46. године. Укинуте су у време римског цара Хадријана, у првој половини II века. Птолемеј је навео у тексту (Ptol., Geogr., III, 11, 6; cfr. Casarov & Dečev, 1949) и означио на карти с јужне стране планине Хемус следеће стратегије: *Dantheletica*, *Sardica*, *Vsdicesica* и *Selletica*, а даље према југоистоку *Samaica*, *Sapaica*, *Caenica* и *Vrbana*. На том простору је уписан назив провинције Тракије (*Thracia*). Западно од ње је Македонија, а северозападно Горња Мезија. После Птолемејевог доба уследиле су нове административно-територијалне промене Балкана, али њихово разматрање излази изван ове теме.

Птолемеј је приказао распоред илирских племена у Далмацији и Либурнији. У литератури има много неслагања око њихове локације. Многа су нестала без трага у

дубини векова, а нека су своја имена оставила у топонимима. Има извесних разлика у навођењу назива племена у тексту и на карти. Занимљиво је да Птоlemeј није забележио племе Дезитијате (*Daesitiates*), које је живело између река Дрине и Босне, познато по Батовом устанку (6. – 9. г. н. е.), што значи да је користио старије изворе. У петом параграфу 16. поглавља друге књиге Птоlemeјево "Географије", наведена су племена у Либурији и Далмацији чија се локација па и неки називи не слажу с картом.

У Либурији наведена су у тексту и означена на карти следећа племена (Jelić, 1898; Жупанић, 1924; Цермановић-Кузмановић, 1975; Parazoglu, 2007):

- *Јаподи* (келтско-илирска мешавина, насељавали су просторе између река Раше на западу и Врбаса на истоку, те Саве и Купе на северу и Зрмање на југу);
- *Мајзји* (у Птоlemeјевом тексту Μαζαῖοι. У данашњој историографији је уобичајен назив *Maezei* тј. Мезеји. Били су пореклом Панонци, насељавали су перипанонски простор источно од Врбаса);
- *Адриопи* (Дериопи, између Зрмање и Крке);
- *Дерији* (насељавали крашка поља лево од Крке, има претпоставки да њихов град *Адрисе* одговара данашњем Дрнишу);
- *Диндари* (живели су у пределу планине Динаре, што би значило "Динарци");
- *Дициони* (пореклом Панонци, живели су око горњих токова Крке, Уне и Унца, око града *Salviatus*, данашњег Грахова);
- *Керауни* (у североисточној Босни, имали су мајдане око Крешева и Фојнице).

У провинцији Далмацији су наведена у тексту и означена на карти следећа племена (Jelić, 1898; Жупанић, 1924; Цермановић-Кузмановић, 1975; Parazoglu, 2007):

- *Даорси* (старије име Аутеријати, живели између река Таре и Ибра);
- *Комени* су вероватно Хумљани (Jelić, 1898). Плиније Старији (*Naturalis historiae*) их назива *Melcumani*, а Апијан (*Illyrike*, 16) *Μερρομένοι*;
- *Вардаји* или Ардијеји (између Неретве и Цетине);
- *Наренси* (око ушћа реке Нарбон тј. Неретве, Неретљани);
- *Сардиоти* (у сливу горњег Врбаса);
- *Сикулоте* - по Птоlemeјевом Урбинском тексту Сикулоте су обитавали између Неретљана у Херцеговини и Доклеата у данашњој Црној Гори, а према Урбинској карти која је веродостојнија од текста, насељавали су Хилејско полуострво између Трогира и Цетине у данашњој Северној Далмацији. Плиније (III, 143) убраја Сикулоте у наронски конвент, док Лука Јелић сматра на основу неких археолошких налаза да их ипак морамо поставити у солинско приморје, око Сикуне или Сикула (Биаћи, између Трогира и Солина), од Босољине до Солина и Стобреча (Jelić, 1898, str. 553).
- *Доклеати* (око града Доклеје, Дукљани);
- *Пирусте* (текст и карта их означавају између Доклеата и Дрине, у северној Црној Гори, док их неки истраживачи смештају у северну Албанију, а други на основу имена града Пераста у Боку Которску и источну Херцеговину);
- *Скиртони* - добили су име вероватно по Скардон планини, данашњој Шар планини. По њима је добио име град Скодра, данашњи Скадар. Плиније (III, 143) их назива *Scirtari* и убраја у наронски конвент, али тај појам се не може

односити на један од већ поменути три конвента на које је подељена Далмација (скрадински, солински и наронски), него на раније доба, после 78. г. пре н. е., када су Римљани држали само јужну Далмацију, а средњу и северну још нису били сасвим покорили (Jelić, 1898).

У провинцији Горњој Мезији Птоlemeј је означио трачко племе *Mysi*, познато и као *Moesi* - Мези, по коме је провинција Мезија добила име, мада су они заправо улазили у састав Доње Мезије (Цермановић-Кузмановић, 1975). *Tricornienses* – Трикорњани, сматра се да су названи према насељу *Tricornium* (данашњи Ритопек), мада је могло бити и обрнуто, да је насеље названо по њима. Птоlemeј је ово насеље погрешно лоцирао на ушћу реке *Moschius* (Морава), на месту где се иначе налазио *Margum* (Цермановић-Кузмановић, 1975). Мирковић (1968) сматра да су Трикорњани мешано келтско-трачко племе. *Picens* - Пикенци су живели око реке *Pincus* (данашњи Пек).

У Доњој Мезији, дуж Дунава низводно од граничне реке *Ciabrus*, Птоlemeј је на Табули IX означио низ малих племена нејасног порекла – трачког, дачког, германског и скитског, као што су: *Demensii* (код Птоlemeја *Dimensii*), *Triballi*, *Piariensisii*, *Crybyzi*, *Tensii*, *Troglodyte*, а близу ушћа Дунава *Sylensii*. У Делти Дунава су означени *Pevcini*, у данашњој Молдавији *Brittolage* и источно од Дњестра *Arpii*.

Бројни називи племена указују да су у Горњој и Доњој Мезији живела, поред илирских, још келтска и трачка племена. Посебно је интересантно питање етничке припадности Трибала. То је очигледно заједнички назив за групу племена. О Трибалима као посебном народу и његовој етничкој припадности антички писци су оставили мало података. Изузеци су, „с једне стране, Страбон (Θρακῶν δὲ Τριβαλλοί), који изричито убраја Трибале међу Трачане, и с друге стране Стефан Византијски, који каже да су илирско племе (Τριβαλλοί ἕθνος Ἰλλυρικόν)“. Стиче се утисак да су Трибали „представљали посебну, не само политичку већ и етничку групу, смештену између Илира и Трачана“ (Parazoglu, 2007., s. 54-55).

Између горњих токова река *Strimon* и *Nesus* у Тракији читамо *Maedica* – стратегија на територија трачког племена Меда (*Maedi*). До ње је југоисточно стратегија *Drosica* - племенска територија Одриза, а североисточно, подно планине Хемус је *Bessica* – стратегија на племенској територији Беса. Према Птоlemeјевој карти може се закључити да су у данашњем Срему живели *Scordisci*, келтско племе које је основало *Singidocium* (римски *Singidunum*, Београд). Римски писац Плиније (Nat. hist., III, 28), наводи да Клаудијска планина (*Mons Claudius* - како су се у античким изворима називале Славонске планине), дели Тауриске и Скордиске.

Мрежа насеља. Птоlemeјеве карте биле су значајан извор за идентификацију топографских питања на почетку модерног проучавања антике, али се појавио и знатан број неидентификованих градова. На Петој карти у Урбинском рукопису, Птоlemeј је у *Pannonia Inferior* означио град *Serbinon* (*Serbinum*), чије порекло и значење изазива бројне полемике и контаверзе. Такође, није убициран град *Sidrona* (фонетски сазвучан називу *Stridon*), који је родно место Светог Јеронима, тако да има данас више градова на тлу Босне, Хрватске и Словеније који претендују на то наслеђе. Такође, римски назив *Singidun(um)*, данашњи Београд, био је предмет научних расправа. Преовладало је мишљење, да је Сингидунум добио назив од келтског племена Синги („град Синга“) (Parazoglu, 2007, s. 228). По неким

мишљењима, келтски град Сингидунум је постојао код Винче, нешто низводније од римског *Singidunuma* (Marić, 1951). Гавела сматра да према Птолемеју, Сингидунум није био на самом ушћу Саве у Дунав, него источније, на локалитету „Беле Стене“ код Вишњице (Gavela, 1955). Папазоглу наводи да Птолемеј зна само за један, римски *Singidunum* (Paparazoglu, 2007). Такође се може полемисати о пореклу назива *Danubius* (Дунав), да ли је келтског или трачког порекла, док је *Istros* грчки назив за ову реку.

Птолемеј је забележио велики број градова грчког порекла чији се називи у римско доба губе, док с друге стране, није забележио многе римске градове који су постојали у његово доба, које је могао пронаћи на римским итинерарима, на пример: *Romula, Quadrata, Ad Fines, Castra, Leusaba, Tilurium, Billubium, In monte Bulsinio, Bigeste, Bistue Vetus, Bistue Nova, Stanecli, Argentaria* и многи други (Jelić, 1898). На Табули V, називи градова су уоквирени вињетама у виду зида утврђења са зупцима на врху, а неки имају и по три симетричне четвороугаоне куле (као на пример већ поменута *Sidrona*). При дну сваке вињете је уцртана тачка која означава локацију града. У римском издању из 1490. године градови су обележени кружићима без вињета.

Табула V приказује већи део западног Балкана. Идући од Тршћанског залива преко **Истре** приказана је река *Formion* (Рижана) и градови *Tergeston* (Трст), *Parention* (Пореч), *Pola* (Пула), *Nesakton* (Визаће), *Poukinon* (неидентификовани град), *Pikoventon* (Бузет) (види Ptol. Geogr. III. 1, 23; Kladnik, Pipan, 2008). У **Либурнији** забележени су градови: *Alvona* (Лабин), *Flanona* (Пломин), *Tarsatica* (Трстат код Ријеке), *Volcera* (Нови Винодолски), *Senia* (Сењ, био лука и упориште у Октавијановим ратовима против Илира), *Lopsica* (Јабланац или Св. Јурај код Сења), *Ortopula* (Стиница јужно од Сења), *Vetia* тј. *Vegia* (Карлобар), *Argyrvntum* (Стариград - Пакленица), *Corinium* (Карин), *Enona* (Нин), *Iader* (Задар), *Scardona* (Скрадин, на ушћу Крке). *Ardotium – Epidotion*, означен је на карти, али није наведен у тексту Птолемејеве Географије, а односи се на локалитет Кварте код Перушића у Лици (Цермановић - Кузмановић, 1975). Приказана су 3 либурнијска острва, на сваком по два града: *Apsorus ins.* (Црес, са насељима *Apsorus* тј. *Осор* и *Срепса* тј. *Црес*), *Cvricta ins.* (*Cvricus* тј. *Крк* и *Fulfinium* тј. *Омишаљ*) и *Scardona ins.* које спаја у једно острва Раб (са насељем *Arba*) и Муртер (са насељем *Colentum*). У залеђу либурнијске обале означени су градови: *Aruccia* (можда Арупиум из других извора, локалитет Витаљ код Оточца), *Ausancala* или *Ausancalio* (несигурна убикација, можда Ловинац код Госпића или село Медак код Госпића), *Varvarija* (Брибир), *Assesia* (Асерија, локалитет Подграђе код Бенковца), *Burnum* (Ивошевци код Кистања), *Nedinum* (Надин код Новиграда), *Adra* (Медвиђа), *Ovporum* (Промона код Дрниша). *Aravzona* или *Araucosa* је град несигурне убикације. Томашек мисли да је то Шибеник (Tomashек W., PW RE s.v. II/I, 402, Cfr. Цермановић-Кузмановић, 1975), Јелић сматра да би то могло бити село Раслина на обали Прокљанског залива, западно од Скрадина (Jelić, 1898), док Грга Новак претпоставља да је реч о Брибиру (Novak, 1918). У погледу места *Blan(d)ona*, има мишљења да је то Врана или Тројанград код Вране, а по прорачунима М. Козличића то је Биоград на Мору. Недостаје *Civitas Pasini* (Пађене), погранични град Либурније према Јаподима, којег помиње Плиније (III 140).

Град *Adra* (на Појтингеровој карти означен као *Hadra*) изазива различите контроверзе лингвиста, историчара и географа. Илиролог и лингвист Мајер сматра, на основу истраживања илирског језика, да су *Adra* (*Hadra*) и *Sidrona* једно те исто насеље (Mayer, 1957). Петар Скок такође поистовећује *Adru* и *Sidronu*, сматрајући да је тај назив изведен из венетског ојконима *Adria* из којег је настао назив Јадранско море (Skok, 1971). Други сматрају да су то два различита града (Цермановић-Кузмановић, 1975, Suić, 1976), те да је Адра данашње село Медвиђа у Буковици, на путу између *Klambete* (Обровац) и *Burnuma* (Ивошевци). Трећи прихватају локацију у Медвиђи, али остају при ставу да су *Adra* и *Sidrona* једно те исто насеље (Marković, 2002; 2004). Према Јелићу (1898), *Sidrona* је била у данашњој Стрмици, североисточно од Книна. Према Птолемејевој карти, очигледно је реч о два насеља са различитим географским координатама, између којих је гранична река *Titius* (Крка).

У Далмацији треба поменути пре свега грчке колоније, које се јављају у IV веку пре н. е., и то: *Issa* (Вис), *Pharia* (Хвар), *Corcyra Nigra* (Корчула). Такође, грчког је порекла *Epidaurus* (Цавтат) и трговачке факторије *Tragurion* (Трогир) и *Epetion* (Епетиум, Стобреч код Сплита). Осим тога, убележени су градови: *Sikum* (*Siculi*, Каштел Штафилић код Трогира), *Salona* (Солин, главни град провинције Далмације), *Peguntium* (*Pituntium*, Подстрана у Пољичком приморју), *Onevum* (Омиш), *Andecrium* (*Andetrium*, Мућ, последње упориште Дезитијата у време Батовоног устанка), *Aleta* (можда село Тијарице код Триља), *Herona* (неубицирано место, можда село Вранел на извору Цетине), *Aequum* (Читлук код Сиња). Два острва су без насеља – *Corcyra Nigra* (Корчула) и *Melitina* (Мљет), а три са истоименим насељима: *Issa* (Вис), *Pharia* (Стари град на Хвару), *Tragurium* (Трогир).

За неке градове у деловима данашње Босне и Херцеговине који су припадали провинцији Далмацији, тачна локација остаје нејасна. Има претпоставки да је *Salvia* данашње Грахово, а да је *Sidrona* данашња Стрмица и да је то заправо *Stridon* (или *Stridona*), родно место Светог Јеронима (Bulić, 1920). Наиме, на Граховској планини између Стрмице и Грахова, нађен је натпис из 283.-284. г. н. е., о означавању границе између *Salvia[t]ae* и *S[tr]ido[n]e[n]ses* (CIL. III., 9860). Натпис је објављен у Билтену Далмације (Bull. Dalm., V., 136.). Јелић (1898) сматра да је Сидрона, или боље речено *Xidrona*, како бележи исправљени Урбински текст (Urbanis 82), исто што и *Stridona*, за коју се зна само да је била на некадашњој граници између Далмације и Паноније, или како је сам Јероним записао „*Oppido Stridonis quod...Dalmatiae quondam Pannoniaeque confinium fuit*“ (Viri illustres 135). На основу координата које је навео Птоlemeј за *Xidronu* (43° 30', 44° 10'), Јелић закључује да се то место налазило западно од Грабског Растела код Стрмице. „Св. Јероним је себе сматрао генетичким Далматинцем, те је Стридона лежала на далматинској граници, спрам *Salviae* која је припадала Панонцима, односно племену Дициона (*Ditiones*). Наведене речи св. Јеронима односе се дакле на некадашњу етнографску границу међу Далматима и Панонима“ (Jelić, 1898).

Такође су несигурне убикације топонима *Delminium* (данашњи Жупањац-Дувно), *Saloniana* (непознато место у средњој Далмацији) и *Enderum* (неубицирано место у горњем сливу Неретве). Према прорачунима дистанци између градова на основу Птолемејевих географских координата, Јелић закључује да се Делминијум налазио на удаљености 89 г. м. источно од Салоне, 26 г. м. источно од Ероне на

вrelu Цетине, 70 г. н. северно од Нароне, што значи да се налазио у Дувањском пољу код Жупањца (Jelić, 1898). Треба рећи да је у њему склопљен савез илирских племена између Крке и Неретве за борбу против римских освајача. Вероватно су по месту савеза та племена прозвана Делмати или Далмати, а по њима Далмација (Wilkes, 1995; Čače, 2003; Stallerts, 2009). Римљани су ипак 155. године освојили и порушили Делминијум, тако да се он више не помиње. Претпоставља се да су му променили име у *Bistue vetus* („Стари град“). Птоlemeј је означио *Делминијум*, али не и *Bistue vetus*. Под овим другим именом се помиње на Појтингеровој табли (Jelić, 1898).

Птоlemeј је на територији данашње Црне Горе означио градове *Doclea* (Дукља, седиште племена Доклеата, потом римски муниципиум), *Chinna* (непознато место северно од Доклеје), *Risinus* и *Rizana* (Рисан, главна тврђава Илира у Боки, учртан два пута), *Acruvium* (неубицирано место у околини Котора), *Bulva* (*Butua*, Будва), *Ulcinium* (Улцињ).

На територији данашње Албаније су означени градови *Lissus* (Љеш) при ушћу реке *Drilon* (Дрим), *Termidava* (неубициран град на месту спајања Белог и Црног Дрима. По неким мишљењима то је Теранда код Суве Реке, северозападно од Призрена, али по положају ближе је Кукешу). У залеђу Љеша су *Epicaria* (неубицирано, можда Пука) и *Eiminacium* (неубицирано), а на граници према Горњој Мезији и Дарданији *Siparvntum* (неубицирано).

У провинцији **Pannonia Superior**, поменућемо само градове у јужном делу: *Potobium* (Птуј, на прелазу преко Драве), *Vinundria* (непознато, можда у Мађарској), *Novidunum* (Дрново код Кршког у Словенији), *Andavtonium* (Шћитарјево код Загреба), *Siscia* (Сисак), *Sisora* (непознато), *Visontium* (непознато).

У провинцији **Pannonia Inferior**, су градови: *Morsona* (у тексту Птоlemeјеве Географије је *Marsonia*, данашњи Славонски Брод), *Cibali(s)* (Винковци), *Tarsium* (можда Рача на прелазу преко Саве), *Certissa* (можда Штрбинци код Ђакова), *Basiana* (Доњи Петровци код Сремске Митровице), *Sallis* (Сољани код Винковаца), *Cornacum* (Сотин, код Вуковара), *Sirmium* (Сремска Митровица). Дуж Драве су: *Berbis* (Подравски Подгајци низводно од Доњег Михољца), *Ivolum* (*Juolum*, Валпово), *Magniana* (Доњи Михољца), *Mursella* (у римским изворима *Mursa Minor*, Петријевци код Осијека), *Mursia Colonia* (Осијек). Дуж десне обале Дунава су: *Teutoburgium* (Даљ, северно Вуковара), *Acumincum* (Стари Сланкамен, у Срему), *Rittium* (Сурдук, узводно од Земуне), *Taurunum* (Земун). *Serbinum* (учртан под грчким називом *Serbinon*) је неидентификован град, на јужном ободу Паноније, за којег неки аутори сматрају да је римски *Servicium*, код данашње Градишке (Цермановић-Кузмановић, 1975).

Табула IX приказује Горњу и Доњу Мезију, Дарданију и Тракију. У **Горњој Мезији**, с десне стране Дунава означени су градови који су углавном идентификовани у нашој историографској литератури: *Sigindocium* (*Singidunum*, Београд, учртан низводније од ушћа Саве), *Tricornium* (Ритопек), *Viminacium* (средњовековно Браничево код данашњег Костолца), *Tanatis* (*Taliata*, Доњи Милановац), *Eteta* (*Egeta*, Брза Паланка), *Dorticum* (село Раковица на ушћу реке Тимок), *Retiaria Mysorum* (*Ratiaria*, Арчар у Бугарској). Даље од Лимеса су: *Orrhea* (*Horreum Margi*, Ђуприја), *Timacum* (*Timacum Minus*, село Равна код Књажевца),

Vendenis (*Vindenaе*, село Главник између Подујева и Приштине), *Velanis* (непознато).

У Доњој Мезији низ градова се продужава према истоку. У Дарданији су само четири града: *Nessum* (Ниш), *Vpianum* (Грачаница код Липљана), *Scupi* (Злокућани код Скопља) и *Arribancium* (*Arribantion*, неидентификован град у Дарданији), близу grada *Scupi*.

У Тракији су већи градови били *Sardica* - Софија, *Nicopolis* - Никопол, *Hadrianopolis* - трачки назив *Uscudama*, *Trimuntium* - *Philipopolis*, данашњи Пловдив. Није тешко закључити да су се налазили на важнијим раскрсницама и на војно-стратешки важним местима, иако на карти нису означени путеви (Бешевлиев, 1979). Неки градови су се налазили у бањским местима што се види из самог назива (*Tonzos* - Сливенска бања, *Aquae Calidae* - Бургаска бања, *Odysus* - Варна), и дуж обала Егејског, Мраморног и Црног мора, где су још стари Грци имали колоније (нпр. *Messembria* - Несебар). Сердика је уписана заједно са истоименом префектуром под називом *Sardika*. У југозападном делу Тракије Птоlemeј је релативно тачно уцртао антички град *Nicopolis ad Nestum* (код села Гармен у Гоцелчевској области). *Nicopolis ad Haemum* јужно од Хемуса је у суштини *Nicopolis ad Istrum*. Неки градови нису убицирани (нпр. *Ostaphos*, између планина *Nemus* и *Rodora*).

Закључак

Птоlemeјево карте имају много грешака у погледу топографских података. Грешке често нису Птоlemeјево него су за њих заслужни каснији преписивачи, картографи, минијатуристи, калиграфи, гравери, који су их прецртавали, допуњавали и умножавали. Неки географски објекти су погрешно лоцирани, неки градови су дуплирани, други су одавно нестали а неки који су постојали су изостављени, неки су заменили места. Птоlemeјево дело "Географија" садржи доста тачних и корисних података, које је вековима служило као основа развоја картографије и географије Балканског полуострва, а и данас се често цитира као историјски извор. Не треба заборавити да је Птоlemeј дао до тада најпотпунију географску слику Балканског полуострва, дефинишући га обликом, величином, морима и обалама, планинским венцима, рекама, такође народима и племенима, административно управним областима, и наравно, мноштвом градова. Осим тога, унапредио је картографију уводећи висинско приказивање рељефа и картографску пројекцију (додуше преузету од Марина Тирског). Због тога се сматра оснивачем модерне картографије.

Захвалница

Рад је део резултата научно-истраживачког пројекта 176017 Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

© 2018 Serbian Geographical Society, Belgrade, Serbia.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Serbia

Карте у прилогу

*Карта 1. - Птоlemeј: Табула V из Урбинског рукописа из II века
(Синдик, 1931; транскрипција црвеним словима: М. Грчић) (стр. 100)*

*Карта 2. - Птоlemeј: Табула V из римског издања "Географије", 1490.
(Nordenskiöld, 1889; транскрипција болд словима: Грчић М.) (стр. 101)*

*Карта 3. - Птоlemeј: Табула IX из римског издања "Географије", 1490.
(Nordenskiöld., 1889; транскрипција болд словима: Грчић М.) (стр. 102)*

Литература (погледати у енглеској верзији текста)